

STUDIA i MONOGRAFIE

NR 40

Asystent rodziny -
współczesna forma pomocy rodzinie

Mariola Świdarska

Łódź 2013

Całkowity koszt wydania publikacji sfinansowany
ze środków Społecznej Akademii Nauk

Monografia recenzowana

Autor: Mariola Świdarska

Skład i łamanie: Marcin Szadkowski

Projekt okładki: Marcin Szadkowski

© Copyright by Społeczna Akademia Nauk

ISBN 978-83-62916-60-3

Wydawnictwo
Społecznej Akademii Nauk
ul. Kilińskiego 109, 90-011 Łódź
42 676 25 29, w. 339, e-mail: wydawnictwo@spoleczna.pl

Druk i oprawa: Mazowieckie Centrum Poligrafii,
ul. Duża 1, 05-270 Marki, www.c-p.com.pl; biuro@c-p.com.pl

Spis treści

Wprowadzenie	5
I. Pomoc społeczna jako wsparcie dla współczesnej rodziny	7
1. Istota pomocy społecznej.....	7
2. Rys historyczny rozwoju systemu pomocy społecznej w Polsce. Polityka społeczna wobec rodziny.....	10
3. Cele i zadania pomocy społecznej.....	22
4. Formy pomocy społecznej.....	26
5. Pomoc świadczona rodzinie dysfunkcyjnej.....	28
II. Asystent rodziny jako nowa forma wspierania rodziny	31
1. Początki zawodu asystenta rodziny.....	32
2. Uprawnienia i kwalifikacje asystenta rodziny.....	35
3. Istota pracy asystenta z rodziną.....	37
4. Asystent rodziny a pracownik socjalny.....	48
5. Współpraca asystenta rodziny z innymi podmiotami na rzecz dziecka i rodziny	52

Wprowadzenie

Rodzina jest podstawową jednostką życia społecznego i najlepszym środowiskiem wychowawczym dla dziecka. Jednak takim środowiskiem nie może być rodzina patologiczna. Dziecko, aby prawidłowo wzrastać i wchodzić w role społeczne, musi mieć odpowiedni wzór do naśladowania. Rodziny, w których występują różnego rodzaju dysfunkcje, nie potrafią dać dobrego przykładu swoim małym, uczącym się życia dzieciom.

Walter Friedlander pomoc społeczną nazywa: „zorganizowanym systemem świadczeń i instytucji społecznych, mających za zadanie dopomóc jednostkom i grupom w osiągnięciu zadowalającego poziomu życia, stanu zdrowia, stosunków osobistych i społecznych, co pozwoli w pełni rozwinąć im możliwości, oraz będzie sprzyjała pomyślności pozostając w harmonii z potrzebami ich rodzin i otoczenia” [Skidmore, Thackeray 1996, s. 15 – 16].

Pomoc społeczna przez lata przechodziła kolejne etapy ewolucji. Jedynym czynnikiem, który nie ulegał żadnym przeobrażeniom byli jej adresaci. Przez cały czas pomoc społeczna pomaga i wspiera osoby / rodziny w pokonywaniu ich życiowych trudności. W ostatnich latach problem dotyczący nieporadności oraz występowania różnego rodzaju dysfunkcji wśród rodzin, znacznie się pogłębił. Istotny wpływ na przeobrażenia rodzin mają zachodzące w państwie zmiany społeczno – ekonomiczne, w wyniku których, często kiedyś prawidłowo funkcjonujące rodziny, dzisiaj przybierają obraz rodzin patologicznych, dysfunkcyjnych. Jednym z problemów powodujących wytrącenie rodziny z systemu społecznego jest bezrobocie i bezpośrednio z nim związane ubóstwo czy przemoc w rodzinie [Czekaj i in. 1996, s. 166]. Zatem przed polityką społeczną stają coraz to nowsze problemy, liczne zadania, oczekujące na skuteczne ich rozwiązanie.

Od niedawna w pomocy społecznej powstała nowa funkcja - asystent rodziny, który zgodnie z ustawą o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, jest osobą, która wspiera rodziny w przewyciężaniu trudności związanych z opieką i wychowaniem małoletnich dzieci. Asystent rodziny ułatwia rodzinom wypełnianie ról społecznych, w celu doprowadzenia do osiągnięcia fundamentalnej stabilizacji życiowej. Stara się nie dopuścić do umieszczenia dzieci poza rodziną w placówkach opiekuńczo – wychowawczych lub rodzinach zastępczych. W przypadku, gdy dzieci znajdują się pod pieczą zastępczą, rolą asystenta jest podjęcie działań na rzecz ich jak najszybszego powrotu do rodziny. [www.samorzad.infor.pl]

Asystent rodziny ma wspierać, dawać dobre rady i uczyć jak dobrze funkcjonować w społeczeństwie, a jego rola polega przede wszystkim na zwalczaniu szerzącej się patologii w rodzinie.

I. Pomoc społeczna jako wsparcie dla współczesnej rodziny

1. Istota pomocy społecznej

Niezbędnym warunkiem prawidłowego rozwoju oraz funkcjonowania człowieka jest możliwość zaspokojenia przez niego swoich podstawowych potrzeb. Człowiek, który sam nie radzi sobie z czynnościami życia codziennego, problemami zdrowotnymi, bądź nie otrzymuje wystarczającej pomocy ze strony bliskich, musi korzystać z różnych form opieki profesjonalnej. Istotnym systemem wsparcia osób oraz grup społecznych znajdujących się w trudnych sytuacjach życiowych, których nie są w stanie samodzielnie przezwyciężyć i rozwiązać, jest pomoc społeczna.

Pomoc społeczna w Ustawie z roku 1990 jest definiowana jako szeroko zakrojona działalność, której celem jest zaspokojenie niezbędnych potrzeb życiowych osób i rodzin oraz umożliwienie im bytowania w warunkach odpowiadających godności człowieka [Ustawa z dnia 29 listopada 1990 roku o pomocy społecznej, Dz. U. Nr 87, poz. 506].

W Ustawie o pomocy społecznej z roku 2004, określono szereg zadań wchodzących w zakres pomocy społecznej, rodzaje przyznawanych świadczeń, zasady ich przydzielania oraz organizację pomocy społecznej. Zgodnie z ustawą „pomoc społeczna jest instytucją polityki społecznej państwa, mającą na celu umożliwienie osobom i rodzinom przezwycięzenie trudnych sytuacji życiowych, których nie są one w stanie pokonać, wykorzystując własne uprawnienia, zasoby i możliwości” [Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej].

W tym kontekście pomoc społeczną należy interpretować jako rozbudowany system świadczeń ukierunkowany na zaspokojenie potrzeb bytowych,

zdrowotnych i społecznych tych osób, które z racji wieku, choroby, ogólnej niepełnosprawności życiowej i trudnej sytuacji, nie są w stanie zaspokoić swoich podstawowych potrzeb, warunkujących ich egzystencję na poziomie godnym człowieka [Kozaczuk 1999, s. 9].

Zdaniem Heleny Radlińskiej, pomoc społeczna polega na modyfikowaniu warunków rozwojowych i życiowych jednostki za pomocą jej rozbudzonych i usprawnianych sił. W toku pomocy społecznej następuje proces rozpoznawania warunków, w których zachodzi potrzeba ratownictwa, opieki i pomocy [Lalak, Pilch, 1999, s. 169].

Pomoc społeczna bezpośrednio wiąże się z pojęciem „pracy socjalnej”, która zgodnie z Ustawą o pomocy społecznej jest „działalnością zawodową, mającą na celu pomoc osobom i rodzinom we wzmacnianiu lub odzyskiwaniu zdolności do funkcjonowania w społeczeństwie poprzez pełnienie odpowiednich ról społecznych oraz tworzenie warunków sprzyjających temu celowi” [Ustawa z dnia 12 marca 2004 roku o pomocy społecznej]. W ustawie zwraca się uwagę na szczególną rolę pracownika socjalnego, który wchodzi w relacje pomiędzy jednostką i środowiskiem poprzez minimalizowanie, rozwiązywanie, jak również zapobieganie problemom, jakie nastąpiły na skutek dysfunkcyjnych relacji jednostka – środowisko. Do zadań pracownika socjalnego należy również wspieranie i aktywizowanie człowieka w taki sposób, aby mógł on w społeczeństwie żyć w sposób twórczy, aktywny i zadowolający [Kantowicz 2001, s. 17].

Pomoc społeczna ma szersze znaczenie, i poza pracą socjalną obejmuje również wiele innych działań wspierających. Jest ona zorganizowanym systemem świadczeń i instytucji społecznych, których zadaniem jest pomaganie jednostkom i grupom w osiągnięciu satysfakcjonującego standardu życia, w tym dobrego stanu zdrowia, dobrych relacji osobistych i społecznych [Skidmore, Thackeray 1996, ss. 15-16].

Międzynarodowa Federacja Pracowników Socjalnych w roku 2000 podała, że: „Praca socjalna jest profesją wspierającą zmianę społeczną, rozwiązywanie problemów powstających w relacjach międzyludzkich oraz wzmacnianie i wyzwalamie ludzi dla wzbogacenia ich dobrostanu. Wykorzystując teorie ludzkich zachowań i systemów społecznych, praca socjalna interweniuje w miejscach, gdzie ludzie wchodzi w interakcje ze swoim środowiskiem. Fundamentalne dla pracy socjalnej są zasady praw człowieka i sprawiedliwości społecznej” [Beckett, 2010, s. 15].

Schwartz pracę socjalną określa jako: „proces swoistej mediacji pomiędzy uwikłaną w problem jednostką a społeczeństwem, dzięki czemu zdolne są one zaspokoić swoje żywotne potrzeby oraz interesy” [Olubiński 2004, s. 21].

W sytuacji pojawienia się jakiegokolwiek problemu pomiędzy jednostką a społeczeństwem oraz w związku z brakiem możliwości pokonania tego problemu przez wykorzystanie własnych zasobów i możliwości, praca socjalna ma pomóc jednostce w wyzwoleniu sił, które pozwolą na przezwycięzenie pojawiających się problemów. Zadaniem pomocy społecznej jest pobudzanie jednostki do działania, wspieranie jej i ochrona, natomiast człowiek uwikłany w problem, powinien wykazać chęć współpracy, zarówno dla dobra własnego, jak i środowiska. Często taka jednostka nie ma świadomości tego, że posiada bagaż swoich własnych, potencjalnych możliwości, które może wykorzystać w pokonywaniu trudnej sytuacji w jakiej się znalazła.

Marynowicz – Hetka uważa, że praca socjalna jest „dynamicznym procesem zmian i przekształceń, ułatwiającym jednostkom i grupom włączanie się w relacje z sobą samym, z innymi i przez innych” [Marynowicz – Hetka, 2006, s. 356]. Takie wspólne relacje pozwalają, by człowiek lepiej odnalazł się w rzeczywistości oraz sprawniej funkcjonował w społeczeństwie.

Polityka pomocy społecznej jest zinstytucjonalizowanym systemem działań na rzecz osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, mającym na celu udzielenie świadczeń oraz usług, które spowodują zmianę ich sytuacji społecznej i materialnej.

Polityka społeczna jest procesem kształtowania i realizacji, za pomocą określonych mechanizmów instytucjonalnych oraz konkretnych instrumentów, które można ująć w kategorii gry jaką prowadzi władza ze społeczeństwem. Władze publiczne gaszą ognisko zapalne lecz często robią to w sposób doraźny. Najczęściej władzom brakuje wizji rzeczywistości wolnej od pożarów, choć posiada ona zawsze charakter utopijny, to właśnie ta jej cecha, jest niezbędna do wyznaczania kierunku długofalowych działań.

W świetle historycznego procesu zmian organizacji instytucji społecznej, zainteresowanie wielu dyscyplin naukowych jest skierowane na badanie rodziny i życia rodzinnego. W centrum uwagi socjologii rodziny znajduje się sposób oddziaływania na siebie dwóch poziomów rzeczywistości społecznej - poziomu makrospołecznego, w którym znajduje się społeczeństwo oraz mikrospołecznego, w którym jest rodzina. Literatura przedmiotu przedstawia analizę relacji zachodzących pomiędzy społeczeństwem a rodziną, dotyczącą odmiennych stanowisk. Pierwsze z podejść zakłada, że rodzina w pełni zależna jest od społeczeństwa oraz całkowicie przez nie kształtowana, przy czym, źródeł przemian w niej zachodzących, należy szukać poza nią. W kolejnym podejściu mówi się, że rodzina jest całkowicie niezależna od społeczeństwa, ponieważ jest autonomiczna, stanowi odrębny system, który posiada swoje struktury i rządzi się swoimi prawami.

To ujęcie pokazuje nam jaki wpływ wywiera rodzina na makrostruktury, które wymuszają na niej określone zmiany. Inne stanowisko, mówiące o odrębności systemów rodziny i społeczeństwa, jednocześnie podkreśla układ wzajemnych powiązań. Okazuje się, że społeczeństwo wpływa na rodzinę, a ona sama oddziałuje na społeczeństwo [Dyczewski 1994, s. 121].

Spośród wymienionych stanowisk, w socjologicznych badaniach nad rodziną przyjmuje się, również w Polsce, istnienie relacji między rodziną a społeczeństwem, które Tyszka opisuje następująco: „Między rodziną, mikrostrukturą, mezostrukturą, makrostrukturą społeczną i społeczeństwem globalnym istnieją sprężone, dynamiczne powiązania, dostrzec można wzajemne, wielokierunkowe uwarunkowania, bezpośrednie i pośrednie. Można posłużyć się analogią i stwierdzić, że cały ten system struktur funkcjonuje na zasadzie naczyń połączonych - istotna zmiana w jednym naczyniu powoduje w oparciu o zasadę przyczynowości zmiany w naczyniach pozostałych”. Stwierdzić zatem należy, że układy społeczne obowiązujące w danym czasie i przestrzeni, wpływają na rodzinę, odpowiednio modyfikując jej subsystemy, a z kolei modyfikowana rodzina, wywiera wpływ na globalne społeczeństwo, jego subkultury i procesy. Tak więc rodzina jest istotnym elementem społecznych interakcji. [Tyszka 1996, s. 6]

2. Rys historyczny rozwoju systemu pomocy społecznej w Polsce. Polityka społeczna wobec rodziny

W Polsce istotny wpływ na funkcjonowanie jednostki oraz jej życie rodzinne, miała rozpoczęta w 1989 roku transformacja społeczno - ustrojowa. Nowa rzeczywistość dnia codziennego całego społeczeństwa, w tym również rodzin, wraz z ich wymogami i potrzebami, wywarła ogromny wpływ na politykę społeczną, jej zakres, kierunek, zasady działania oraz sposób rozwiązywania problemów społecznych. Zmiany społeczno - ekonomiczne i świadomości społecznej, zachodzące pod wpływem kulturowym stanowiły i będą stanowić wyzwanie dla jakości oraz możliwości sprostowania wyzwaniom społeczno - ekonomicznym tej polityki.

Okres transformacji to czas, w którym polityka społeczna powinna być narzędziem kształtującym zmiany i nowy ład społeczny. Zdaniem Kurzy-

nowskiego polityka społeczna to „(...) działalność państwa oraz podmiotów samorządowych i organizacji pozarządowych, zmierzających do kształtowania ogólnych warunków pracy i bytu ludności, pożądaných struktur społecznych oraz stosunków społeczno - kulturalnych, w których przy aktywności obywateli możliwe będzie najbardziej efektywne i sprawiedliwe zaspokojenie potrzeb społecznych obywateli, ich rodzin, na poziomie możliwym do realizacji w danym okresie, co powinno być osiągnięte w ramach zrównoważonego rozwoju społeczno- gospodarczego” [Kurzynowski 1999, ss. 28-29].

Polityka społeczna, jak podaje Kurzynowski, dotyczy wszystkich grup ludności i powinna prowadzić do sytuacji, w której całe społeczeństwo funkcjonuje sprawnie i efektywnie. W ten sposób tworzy się ogólne warunki takiego funkcjonowania, czyli wolności demokratycznej, skutecznej polityki gospodarczej oraz sprawiedliwej i skutecznej polityki społecznej. Tak rozumiana polityka społeczna jest narzędziem kształtowania pożądanego stanu społeczeństwa lokalnego, globalnego oraz kreowania i popierania pożądaných zmian społecznych, co zwiększa jej odpowiedzialność za przyszły kształt społeczeństwa. [Kurzynowski 1999, s. 29].

W zakresie polityki społecznej nie obserwuje się powiązań między rozwojem gospodarczym i społecznym. W początkowym okresie skupiono się wyłącznie na gospodarce, pomijając strefę społeczną, przez co doprowadziło to do pojawienia się wyraźnych nierówności w dostępie do dóbr ogólnospołecznych, rozwarstwienia społecznego, polaryzacji dochodowej, ubożenia i zróżnicowania szans jednostek i grup społecznych, determinujących na wiele lat lub trwale ich miejsce i rolę w nowej rzeczywistości. Polska polityka społeczna w okresie transformacji określana jest jako instrument, podporządkowany celom rozwoju ekonomicznego i wzrostu gospodarczego. Przemiana polityki społecznej łączy się nierozzerwalnie z etapami rozwoju gospodarczego kraju. Wzrost gospodarczy lub jego spowolnienie warunkują proces przekształceń w tym obszarze.

Na historyczne zakorzenienie pomocy społecznej, jako instytucji państwowo – samorządowo – charytatywnej zwraca uwagę Grewiński, który podaje, że taki wymiar pomocy społecznej nadawała Ustawa o opiece społecznej z 1923 roku, która mogła być dla wielu innych państw wzorem do naśladowania. Zgodnie z przepisami tej ustawy, wszyscy obywatele uwzględniając ich potrzeby socjalne, byli objęci opieką. Ustawa określała, że państwo ponosi odpowiedzialność za opiekę i pomoc społeczną, ale wykonawcą tej polityki były samorządy gminne, powiatowe i wojewódzkie, które powinny ściśle współpracować z organizacjami społecznymi, którym należało powierzać dystrybucję różnorodnych usług socjalnych.

Grewiński przytacza za Zalewskim iż, obecnie historia zatacza koło, ponieważ przedwojenne państwo polskie realizujące ideę uspołecznionej i lokalnej pomocy społecznej, wykorzystujące organizacje pozarządowe do samoorganizacji społeczności lokalnych, jest doskonałym wzorcem dla zmian, które są wprowadzane współcześnie w pomocy społecznej. [Zalewski 2005, s. 72–75.]

W latach 1932–1937 w Polsce istniało wiele instytucji świadczących usługi społeczne. Udział zakładów opieki nad dziećmi, osobami starszymi czy niepełnosprawnymi, podległych pod samorząd terytorialny, wynosił w tych latach średnio 12,5%, natomiast podległych organizacjom społecznym, stanowił ponad 50% ogółu. Niemal co trzeci (30%) taki zakład był prowadzony przez zgromadzenia zakonne, związki wyznaniowe, fundacje i osoby prywatne. Komunalne zakłady opiekuńcze dla dorosłych w ponad 50% podlegały samorządom, natomiast zdecydowana większość ich wychowanków i pensjonariuszy (około 2/3), korzystała ze wsparcia sektora pozarządowego.

W okresie 1936–1937 co najmniej połowa wszystkich świadczeniobiorców korzystała w Polsce z opieki i pomocy społecznej, finansowanej nie ze środków publicznych, ale pochodzących z ofiarności prywatnej [Grewiński za: Zalewski 2005, ss. 72-75], co oznacza, że w okresie II Rzeczypospolitej usługi socjalne były szeroko rozpowszechnione w ramach różnych instytucji i dostawców oraz wspierane przez państwo.

Po roku 1949 z powodów doktrynalnych całkowicie zrezygnowano z modelu dostarczania usług społecznych przez samorząd terytorialny i organizacje pozarządowe, co było charakterystyczne dla czasów dwudziestolecia międzywojennego. Kontrolę nad sferą socjalną przejęło państwo, wprowadzając redukcję niezależnych organizacji oraz stowarzyszeń. W roku 1950 zlikwidowano samorząd terytorialny. Z pobudek doktrynalno -ideologicznych przez całe lata 50. XX w. hamowano rozwój systemu pomocy społecznej. Od roku 1960 system pomocy społecznej został podporządkowany działowi ochrony zdrowia w nowoutworzonym Ministerstwie Zdrowia i Opieki Społecznej, w którym pomoc społeczną traktowano głównie jako działania na rzecz osób będących w potrzebie ze względu na zły stan zdrowia, wiek lub niepełnosprawność [Grewiński za: Krzyszkowski 2005, ss. 54-57].

W całej polityce społecznej tego okresu dominowała i był wszechobecna nadrzędna rola państwa, która objawiała się tym, że komunistyczna władza i rząd lepiej wiedzieli od samorządu i obywatela, jak zabezpieczać socjalne ryzyko i dostarczać usługi oraz świadczenia społeczne.

Po okresie transformacji ustrojowej w 1989 roku, system pomocy społecznej w Polsce został ponownie dostosowany do realiów gospodarki

rynkowej i nowych problemów socjalnych. Demokratyzacja życia społecznego, procesy prywatyzacyjne, wolność wyrażania opinii spowodowały, że 29 listopada 1990 r. przyjęto nową Ustawę o pomocy społecznej, która do 2004 roku była kilkadziesiąt razy nowelizowana. Zgodnie z tą ustawą, pomoc społeczna w Polsce polegała na [...] pomocy rodzinom i osobom w przewyższaniu trudnych sytuacji życiowych, jeżeli nie są one w stanie pokonać ich, wykorzystując własne środki, możliwości i uprawnienia [Ustawa o pomocy społecznej z 29 listopada 1990 r. Dz. U. 2004, Nr 64, poz. 593]

W ustawie zapisano, że pomoc społeczną organizują organy administracji rządowej i samorządowej, które powinny współdziałać w tym zakresie z organizacjami pozarządowymi, Kościołami, organizacjami wyznaniowymi, stowarzyszeniami, pracodawcami, osobami prawnymi i fizycznymi. Głównym celem pomocy społecznej stało się doprowadzenie podopiecznego do całkowitego usamodzielnienia. System pomocy społecznej od zabezpieczenia społecznego różniło głównie to, że pomoc społeczna miała charakter uznaniowy, co oznaczało, że pracownik socjalny decydował o przyznaniu lub nie przyznaniu pomocy. Zatem to ośrodek pomocy społecznej podejmował decyzję o tym, czy przyznać pomoc czy nie.

Grewiński za J. Hryniewicz, [2011] dokonując analizy procesów zmian zachodzących w systemie pomocy społecznej po roku 1990, wyróżnił kolejne cztery etapy.

W etapie pierwszym, wstępnym, przypadającym na lata 1989–1990, pracowano nad nową Ustawą o pomocy społecznej oraz organizowano i przygotowywano instytucje oraz służby społeczne do podjęcia nowych wyzwań.

Przyjmuje się, że w okresie od 1989 do 1993 roku zapoczątkowano zmiany w trzech podstawowych płaszczyznach: w sferze gospodarki, w której podjęto działania zmierzające do przechodzenia od gospodarki centralnie sterowanej (państwowej) do gospodarki rynkowej opartej na własności prywatnej, w sferze politycznej, w której nastąpiło odchodzenie od monopartyjnej hegemonii do pluralizmu politycznego oraz w sferze społecznej, w której rozpoczęła się budowa społeczeństwa obywatelskiego, w tym decentralizacja władzy państwowej i podniesienie znaczenia samorządów lokalnych.

W obszarze polityki społecznej rozpoczął się w tym okresie proces przechodzenia od państwa opiekuńczego do państwa liberalnego czyli podporządkowanego idei zwiększania podmiotowości rodziny i jej odpowiedzialności za swój los. Propagowano idee „pomocniczości”, w której postulaty mówiły o maksymalnej swobodzie rodziny w podejmowaniu decyzji we wszystkich dziedzinach życia, co stanowiło w pewnym sensie usprawiedliwienie wycofania się państwa

ze sprawowania funkcji pomocowych. Instrumenty polityki społecznej państwa opiekuńczego zostały zlikwidowane lub znacząco ograniczone m.in. dotacje do cen, pełne zatrudnienie, działalność socjalna zakładów pracy. Skutkiem radykalnych reform gospodarczych było pojawienie się nowych nieznanych dotychczas problemów społecznych np. masowego bezrobocia oraz gwałtownego zubożenia ludzi.

Te sytuacje wymusiły podjęcie działań osłonowych, które miały na celu wsparcie osób i rodzin będących w trudnej sytuacji materialnej. Program ochrony socjalnej obejmował system emerytalno - rentowy, wsparcie osób bezrobotnych oraz pomoc najuboższym poprzez transfery finansowe. W systemie emerytalno - rentowym wprowadzono przepisy, które umożliwiły licznym grupom pracowników wcześniejsze przejście na emeryturę. Z kolei w systemie wsparcia osób bezrobotnych, organizowano od podstaw nowe instytucje - wojewódzkie i rejonowe biura pracy. Według założeń miały się one koncentrować na pomocy osobom tracącym pracę, poprzez wsparcie dochodowe, w postaci zasiłków oraz aktywizację osób zarejestrowanych jako bezrobotne, by weszły lub powróciły na rynek pracy.

Pierwsze unormowania prawne, które dotyczyły wsparcia osób bezrobotnych, zostały określone w Ustawie z dnia 29 grudnia 1989 roku o zatrudnieniu. [Dz. U. Nr 75, poz.446] Na mocy tej ustawy osoby bezrobotne uzyskały wysokie wsparcie finansowe. Wśród nich były: osoby tracące pracę, osoby które nie pracowały oraz absolwenci szkół wyższych i zawodowych. Ochrona socjalna objęła również osoby najuboższe dzięki wprowadzeniu nowej Ustawy o pomocy społecznej [Ustawa z dnia 29 listopada 1990 roku, o pomocy społecznej (Dz. U. Nr 87, poz. 506)]. Zgodnie z ustawą, prawo do świadczeń z pomocy społecznej, przysługuje osobom oraz rodzinom, w których dochód nie przekroczy najniższej emerytury, przy zastrzeżeniu iż wystąpiły niekorzystne sytuacje życiowe, które uniemożliwiły osobom lub rodzinom samodzielne rozwiązanie swoich problemów. Wśród szerokiej gamy problemów, sprzyjających rozwojowi trudnej dla osób i rodzin sytuacji, znalazły się: sieroctwo, bezdomność, potrzeba ochrony macierzyństwa, bezrobocie, upośledzenia fizyczne lub umysłowe, długotrwała choroba, bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i w zakresie prowadzenia gospodarstwa domowego zwłaszcza w rodzinach wielodzietnych i niepełnosprawnych, alkoholizm lub narkomania, trudności w przystosowaniu do życia po opuszczeniu zakładu karnego, klęska żywiołowa lub ekologiczna.

Zadania dotyczące polityki społecznej, przekazano w Polsce samorządom gminnym. Zwrócono uwagę, że „przybliżenie podmiotów polityki społecznej

do społeczności lokalnych i środowisk, umożliwiła bardziej trafne i szybsze rozpoznanie potrzeb, dóbr najbardziej skutecznych w lokalnych uwarunkowaniach metod i form działania oraz ustalenie takiej hierarchii zadań, która najtrafniej określa specyficzne dla danego terenu potrzeby” [Błędowski, w: Poraszka 1996, s. 7]. Gminy jednak, w związku z nadmiarem własnych zadań, posiadały ograniczone środki finansowe, co przyczyniło się do skupienia uwagi głównie na problemach związanych z ubóstwem oraz socjalnymi następstwami bezrobocia, opierając się na obowiązujących unormowaniach prawnych. Skutkiem wizji polityki społecznej był brak, zarówno spójności, jak i całości rozwiązań z zakresu polityki rodzinnej. Na szczeblu krajowym utrzymano instrument polityki rodzinnej w postaci pieniężnych świadczeń społecznych, tzw. zasiłków rodzinnych oraz aktywności zawodowej kobiet. Spore nakłady finansowe, które państwo zainwestowało w aktywizację osób bezrobotnych, spowodowało brak środków na inne cele społeczne, m.in. na usługi na rzecz rodziny oraz wsparcie jej w wypełnieniu podstawowych funkcji.

Po pierwszym okresie transformacji w Polsce można mówić o polityce społecznej na rzecz rodziny, nie natomiast o polityce rodzinnej. Nie istniały spójne zasady, które powinny zapewnić ochronę rodzin przed negatywnymi skutkami procesów przemian, natomiast polityka opierała się na bezpośrednim udzielaniu świadczeń pieniężnych na rzecz rodziny. Lata 1990-1993 to odsunięcie polityki wobec rodziny na plan dalszy, i poszukiwanie przez Państwo oszczędności w budżecie, na okoliczność zaspokajania pilnych potrzeb, zarówno w skali kraju, jak również środowiska lokalnego.

W etapie drugim, obejmującym lata 1991-1998, jak podaje Hrynkiewicz [2004], dzięki uchwaleniu w roku 1990 nowej Ustawy o pomocy społecznej, rozpoczął nowy okres w działalności podmiotów pomocy społecznej. Powołano samorząd gminny jako nową strukturę administracyjną, utworzono gminne ośrodki pomocy społecznej jako podstawową instytucję pomocy społecznej, a na szczeblu województwa utworzono wojewódzkie zespoły pomocy społecznej, pełniące funkcje programujące, koordynujące i kontrolne nad placówkami pomocy społecznej w województwie.

Okres od roku 1994 do 1997 jest czasem kontynuacji reform. W okresie tym nie przedstawiono modelu polityki społecznej, czego efektem był brak określenia kierunku, w którym miały zamierzać konkretne rozwiązania. Działania, które podejmowało państwo miały charakter doraźny, który był uzależniony od aktualnej sytuacji w kraju oraz stanu budżetu państwa. W tym okresie wprowadzono zmiany w systemie pomocy społecznej oraz wsparcia osób bezro-

botnych. Wśród zmian w zakresie systemu wsparcia dla osób bezrobotnych miały miejsce:

- ograniczenie dostępu do świadczeń w postaci zasiłku dla bezrobotnych,
- zmniejszenie wysokości zasiłków dla bezrobotnych,
- wprowadzenie kryterium stażu pracy,
- zachowanie ochrony dla wybranych grup zawodowych,
- wprowadzenie świadczeń i zasiłków przedemerytalnych.

Lata od roku 1994 do 1997, to w systemie pomocy społecznej okres realizacji świadczeń dla osób i rodzin najuboższych. W czasie tym: wprowadzono kryterium dochodowe, które uprawniało do uzyskania wsparcia, przedstawiono katalog świadczeń i wysokości zasiłków, natomiast świadczenia były kierowane do rodzin uboższych w celu wyeliminowania z systemu tych osób, które straciły motywację do podjęcia pracy. Ograniczenia w dostępie do świadczeń spowodowały obniżenie liczby osób uprawnionych do skorzystania z tej formy pomocy. System pomocy społecznej otrzymał następne, dodatkowe zadania, np.: konieczność wypłaty świadczeń obligacyjnych dla grupy świadczeniobiorców oraz wypłaty świadczeń dla osób poszkodowanych w wyniku powodzi.

Porównując okres lat 1994 do 1997 z okresem poprzednim, zauważa się wzrost zainteresowania rodziną, związany z przemianami w jej tworzeniu, funkcjonowaniu oraz rozwoju. Obserwuje się jednak osłabienie procesu formowania rodzin, obniżenie liczby zawieranych małżeństw oraz ich dietności.

10 czerwca 1997 roku został opracowany i przyjęty przez Radę Ministrów dokument (nigdy oficjalnie nie obowiązujący), który określał cele polityki rodzinnej jako tworzenie w miarę możliwości najlepszych warunków do zakładania rodzin ich rozwoju i prawidłowego funkcjonowania. Określał on działania w ramach np.: polityki rynku pracy, mieszkaniowej, edukacyjnej oraz zdrowotnej, które mają wpływ na realizację poszczególnych funkcji rodziny [Program Polityki Rodzinnej, Druk Sejmowy nr2434 z dnia 10.06.1997 roku]

Przy udziale organizacji pozarządowych, związków pracodawców oraz związków zawodowych, Polska stała się podmiotem polityki rodzinnej, w ramach której, w kierunku rodzin najbardziej potrzebujących pomocy, kierowano wsparcie. Istotne było podkreślanie roli rodziny oraz wskazywanie na jej odpowiedzialność za utrzymanie dzieci. Samorządy lokalne nadal miały trudności np. z utrzymaniem placówek opiekuńczo - wychowawczych, co spowodowało ograniczenie liczby instytucji wsparcia dla osób pracujących na rzecz rodzin z małymi dziećmi. Politykę rodzinną traktuje się jako stworzenie rodzinie warunków do pełnienia przez nią podstawowych zadań. Następuje to przez wprowadzenie obowiązujących powszechnie zwolnień i ulg w płaceniu podatków dla osób korzystających z odpłatnych usług społecznych.

Trzeci etap, obejmujący lata 1999–2003, rozpoczął się wraz z reformą administracyjno - samorządową. To czas, gdy powstały nowe szczeble samorządu terytorialnego, czyli powiatu. Zarówno ich powstanie, jak również reorganizacja województw, wymusiły nowy podział zadań i zakres obowiązków między podmiotami pomocy społecznej. Powstały powiatowe centra pomocy rodzinie, które otrzymały nowe zadania, dotyczące instytucjonalnej organizacji specjalistycznych usług opiekuńczo - wychowawczych. Powiatom przekazano wszystkie placówki opiekuńczo - wychowawcze, rodziny zastępcze, rehabilitację społeczno - zawodową osób niepełnosprawnych, pomoc kombatantom i uchodźcom [za; Hrynkiewicz 2004].

Między rokiem 1998 a 2002, zostały przeprowadzone cztery reformy społeczne w zakresie administracji państwa i usług społecznych, w reformie ubezpieczeń społecznych, oraz w zakresie ochrony zdrowia i edukacji. Określono strategię, która ograniczała rolę państwa do roli opiekuńczej, natomiast odpowiedzialność za politykę społeczną powierzono samorządom lokalnym. W konsekwencji podjętych działań pojawiły się problemy z koordynacją działań na poszczególnych poziomach odpowiedzialności, czyli na poziomie: gminy, powiatu i województwa. Gminy nie były przygotowane na tak wielkie przedsięwzięcie, zarówno ze strony organizacyjnej jak i finansowej. Zadania dotyczące rynku pracy przekazano powiatom, które budowały od podstaw strukturę organizacyjną instytucji rynku pracy.

W wyniku decentralizacji władz oraz zadań państwa, pomoc społeczna otrzymała kolejne zadania, czyli zagadnienia: wsparcia dzieci i młodzieży, rodzin zastępczych oraz instytucji i placówek opiekuńczych i wychowawczych. Zadania te odpowiednio podzielono na poszczególne szczeble powiatu oraz gminy.

W omawianym okresie pomoc społeczna nie realizowała programów dla poszczególnych grup świadczeniobiorców, takich jak np. osoby bezrobotne, lecz główną formą pomocy były świadczenia pieniężne. W roku 1999 powstał dokument „Polityka Prorodzinna Państwa” [Polityka Prorodzinna Państwa, Druk Sejmowy nr 1522, z dnia 16.11.1999 roku], w którym zwrócono uwagę na istotny element nowopowstającego modelu polityki społeczno - gospodarczej. Pojawiły się nowe cele w programie polityki prorodzinnej, a wśród nich:

- zahamowanie negatywnych trendów w rozwoju ludnościowym kraju oraz poprawa sytuacji demograficznej,
- pomoc polskim rodzinom poza granicami kraju,
- oddziaływanie mediów na rodzinę.

Rozwiązanie takie pozwala zastąpić zasadę opiekuńczości państwa na rzecz pomocniczości wobec rodziny. Istotnym elementem programu polityki prorodzinnej było wychowanie młodego pokolenia oraz promowanie wartości życia rodzinnego. Program ten opierał się na ogólnych zasadach: podmioto-

wości i suwerenności rodziny, subsydiarności i solidarności społecznej, wielości podmiotów oraz akceptowaniu pośredniej i bezpośredniej polityki rodzinnej. Zapisy dotyczące działań na rzecz wzmocnienia aktywności ekonomicznej rodziny, a także poprawy jej warunków mieszkaniowych oraz dostępu do jej edukacji i zajęć kulturalno- edukacyjnych i ochrony zdrowia, były do siebie zbliżone [Balcerzak- Paradowska 2004, s.224].

Po wprowadzeniu reform w okresie powolnego rozwoju gospodarczego oraz ograniczonych środków finansowych, zaobserwowano spadek wydatków w budżecie państwa na cele społeczne. Znaczne ograniczenia w dostępie do świadczeń społecznych na rzecz rodziny w roku 2001, dotyczyły np. zasiłków rodzinnych, wychowawczych oraz świadczeń alimentacyjnych. Zostało wprowadzone kryterium dochodowe, uprawniające do korzystania z tych świadczeń, które zostało ujednoczone i określone w oparciu o minimum socjalne. Zostały wdrożone nowe sposoby dokumentowania osiąganych dochodów, w postaci zaświadczenia z urzędu skarbowego, natomiast w stosunku do rodzin, które znajdowały się w trudnej sytuacji wprowadzono specjalny program rządowy (np. zakupu wyprawki szkolnej, dożywiania dzieci). Konsekwentnie dalej ograniczono pomoc państwa w realizację funkcji opiekuńczo – wychowawczej, a polityka rodzinna skupiła się jedynie na rodzinach znajdujących się w trudnej sytuacji ekonomicznej oraz społecznej, świadcząc pomoc w postaci zasiłków finansowych z pomocy społecznej. Pomoc społeczna zaś stała się instytucją, która łagodziła nieprawidłowości innych instytucji polityki społecznej, m.in. rynku pracy, rynku mieszkaniowego, służby zdrowia czy edukacji.

W latach 1989-2002 polska polityka społeczna była zróżnicowana i niekonsekwentna. Władze publiczne uciekały od odpowiedzialności za realizację praw socjalnych obywateli [Książkowski 2011, s.217-218]. Polityka była prowadzona pod wpływem doraźnych celów wyborczych bez konsensusu i wsparcia społecznego, natomiast wprowadzone zmiany powstały z powodu braku środków publicznych, a nie z jasno wytyczonego kierunku i celu. Przez 13 lat nie określono modelu programu polityki społecznej. Skupiono się zaś na działaniach osłonowych, w których brakowało jasno sprecyzowanych celów polityki społecznej. Spowodowało to wystąpienie w Polsce wielu niekorzystnych zjawisk np.:

- zwiększenie zasięgu ubóstwa,
- utrzymywanie się wysokiego poziomu bezrobocia,
- pojawienie się nowego podziału społecznego ze względu na źródło utrzymania ludzi,
- brak określenia zasad i długofalowych programów ukierunkowanych na pomoc rodzinom w wychowaniu dzieci i wypełnianiu ich podstawowych funkcji.

Czwarty etap, przypadający na lata 2004–2011, jest okresem ważnym dla Polski. To czas przystąpienie Polski do Unii Europejskiej oraz przeorientowania dotychczas prowadzonej wewnętrznej polityki pomocy społecznej w kierunku polityki aktywizacji i integracji społecznej. Dzięki przystąpieniu Polski do struktur wspólnotowych, zostaliśmy objęci metodą otwartej koordynacji w ramach prowadzonej polityki integracji społecznej, jak również zostały przeznaczone znaczne środki finansowe z budżetu Europejskiego Funduszu Społecznego na przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu. Z kolei reorganizacja wewnętrzna systemu pomocy społecznej wymusiła wprowadzenie nowych aktów prawnych i rozwiązań, które w większym stopniu łączą politykę pomocy społecznej z polityką rynku pracy i aktywizacji, a także z gospodarką społeczną. Istniejący dotychczas system opieki i ratownictwa socjalnego próbuje się przekształcać w ostatnich latach w system aktywizacji i integracji społecznej, w którym to instytucje pomocy społecznej ze świadczeń pasywnych w większym stopniu powinny dostarczać usługi aktywizacyjne, zwiększające samozaradność i odpowiedzialność klientów [Hrynkiewicz 2004].

Od roku 2002 obserwuje się w Polsce aktywną politykę społeczną. Polska chcąc przystąpić do Unii Europejskiej, została zmuszona do dostosowania własnych rozwiązań w zakresie rozwoju społeczno - gospodarczego do standardów unijnych. W Europie odchodziło się od sztywnych rozwiązań socjalnych na rzecz programów aktywizujących i ukierunkowanych na usamodzielnienie się beneficjentów. Przez Radę Europy zostały sporządzone obowiązujące dokumenty, które określają kierunki rozwoju społeczno – gospodarczego, zmierzające do pełnego zatrudnienia i spójności społecznej. Zgonie z nimi „odpowiednio zaprojektowana i wdrożona polityka społeczna stanowi inwestycję, która przynosi korzyści wszystkim obywatelom i całemu społeczeństwu. Działania zmierzające do integracji społecznej zwiększają potencjał rozwoju a także sprzyjają zwiększaniu aktywności społecznej we wszystkich obszarach m. in. na rynku pracy”. [Strategia Polityki Społecznej na lata 2007-2013, 2005, s. 4]

W okresie przygotowawczym Polska została zobligowana do przygotowania dwóch podstawowych programów społecznych, czyli: Europejskiej Strategii Zatrudnienia oraz Europejskiej Strategii Integracji Społecznej. Okazało się to sporym przedsięwzięciem. W 2002 roku powstały dwa podstawowe dokumenty: „Przedsiębiorczość – Rozwój - Praca” oraz „Strategia Polityki Społecznej: Praca i zabezpieczenie Społeczne”, w których szczególnie istotna była polityka przedsiębiorczości, wzrostu zatrudnienia oraz aktywizacji bezrobotnych. Propozycje zwalczania ubóstwa i wykluczenia społecznego określone zostały w Europejskiej Strategii Integracji Społecznej, co wiązało się z przebudową obowiązują-

jących aktów normatywnych, dotyczących rynku pracy i pomocy społecznej, a także wprowadzeniem nowych rozwiązań pochodzących z nurtów ekonomii społecznej oraz trzeciego sektora tzw. pozarządowego.

Kolejnym etapem było uchwalenie ustaw zawierających elementy modelu aktywnej polityki społecznej. Przyjęte rozwiązania w Ustawie o zatrudnieniu socjalnym [Ustawa z dnia 13.06.2003 roku o zatrudnieniu socjalnym (Dz. U. z 2003 roku Nr 122, poz. 1143)], które dotyczyły form aktywizacji zawodowej, wprowadziły na rynek pracy nowe instytucje, takie jak: spółdzielnie socjalne, centra i kluby integracji społecznej oraz firmy społeczne. Jednocześnie integracyjny nurt działania określa ustawa o pożytku publicznym i wolontariacie [Ustawa z dnia 14.04.2003r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. z 2003 roku Nr 96, poz. 873)], której ustawa nadała rangę instytucji zdolnej do aktywizacji osób, pod warunkiem realizacji celów zgodnych z zasadą pomocniczości.

Idea aktywnej polityki społecznej opierała się na zaangażowaniu służb publicznych w rozwiązywanie problemów społecznych poprzez programy aktywizujące. Kładziono nacisk na działania aktywizujące poprzez zwiększenie udziału instrumentów aktywnych form wsparcia udzielonego bezrobotnym. Ponieważ aktywna polityka rynku pracy wymaga profesjonalnych służb, które określają zasady współpracy z innymi instytucjami rynku pracy, zatem zgodnie z zapisami w ustawie, system służb publicznych wzbogacono o: Ochotnicze Hufce Pracy, agencje zatrudnienia, instytucje szkoleniowe, instytucje dialogu społecznego oraz partnerstwa lokalnego. Realizowanie aktywnej polityki społecznej było możliwe dzięki ożywieniu gospodarczego oraz dopływowi środków z europejskich funduszy strukturalnych.

W roku 2003 wprowadzono Ustawę o rencie socjalnej [Ustawa z dnia 27.06.2003 roku o rencie socjalnej (Dz. U. z 2003 roku Nr 135, poz. 1268)], a także o świadczeniach rodzinnych [Ustawa z dnia 28.11.2003 roku o świadczeniach rodzinnych (Dz. U. z 2003 roku Nr 228, poz. 2255)], w których wyłączono z systemu wsparcia te świadczenia, których przyznanie nie wymaga przeprowadzenia wywiadu środowiskowego. Z kolei w roku 2004 wdrożono kolejną Ustawę o pomocy społecznej [Ustawa z dnia 12.03.2004 roku o pomocy społecznej (Dz. U. z 2004 roku Nr 64, poz. 593)], której głównym celem była taka przebudowa systemu pomocy społecznej, aby uzyskać spójność z założeniami nowej polityki społeczno - gospodarczej. Szczegółowa analiza ujawniła jednak brak instrumentów aktywnej polityki społecznej jako stymulatora rozwoju jednostki, a także możliwości zapobiegania powstawania trudnych sytuacji, a w przypadku ich pojawienia się, możliwości pomocy w usamodziel-

nieniu. Zabrakło również odniesienia do już istniejących nowych instytucji (centra, kluby integracji społecznej), które aktywizowałyby osoby wykluczone z rynku pracy [Kaźmierczak 2003].

W roku 2003 przeprowadzono reformę świadczeń rodzinnych na rzecz rodziny. Zasilek rodzinny, jako podstawowe świadczenie, został uzupełniony specjalnymi dodatkami, na wypadek zaistnienia określonej sytuacji, takiej jak np. potrzeba pomocy rodzinom z dzieckiem niepełnosprawnym. Zmiany, których dokonano w ustawie miały na celu, z jednej strony podporządkowanie całego systemu, a z drugiej strony wynikały z konieczności poszukiwania oszczędności w wydatkach publicznych.

W Polsce obecnie obowiązuje program pt.: „Strategia Polityki Społecznej na lata 2007-2013”, który jest dokumentem, określającym cele polityki społecznej w Polsce od początku transformacji. Cele te określono jako „zbudowanie zintegrowanego systemu polityki państwa prowadzącej do ułatwienia wszystkim obywatelom równego dostępu do praw społecznych, poprawy warunków do powstawania i funkcjonowania rodzin oraz wsparcia grup i osób zagrożonych wykluczeniem społecznym przy zapewnieniu demokratycznego współuczestnictwa obywateli” [Strategia Polityki Społecznej na lata 2007-2013, Ministerstwo Polityki Społecznej, Warszawa 2005]. Realizacja założonych celów ma się dokonywać przez rozwiązywanie problemów w kilku priorytetach, dotyczących:

- poprawy warunków dla powstawania i funkcjonowania rodzin, wsparcia rodzin w wychowaniu i edukacji dzieci,
- wdrożenia aktywnej polityki społecznej,
- kompleksowej rehabilitacji i aktywizacji osób niepełnosprawnych,
- budowy systemu wsparcia dla osób w wieku poprodukcyjnym,
- aktywizacji i mobilizacji partnerów lokalnych,
- partnerstwa publiczno- społecznego jako podstawy rozwoju usług społecznych,
- integracji społecznej i zawodowej imigrantów.

Środki na realizację tych działań mają w ok. 85% pochodzić z budżetu Europejskiego Funduszu Społecznego oraz w ok. 15% z budżetu państwa. W realizację założonych celów zostały zaangażowane wszystkie struktury państwa: ministerstwa, samorząd wojewódzki, gminy, pracodawców i organizacje pozarządowe oraz osoby fizyczne. Przygotowano również rozwiązanie: „Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie”, obejmujące system wsparcia dla rodzin, które borykają się z trudnościami opiekuńczo - wychowawczymi [Uchwała Rady Ministrów z dnia 25.09.2006 roku, w sprawie „Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie”]. Od przedstawicieli samo-

rządu, który jest głównym realizatorem zadań, jak również od ich kreatywności i znajomości lokalnych potrzeb, będzie zależeć powodzenie przyjętych założeń w zakresie wsparcia rodziny. Przeszkodę w realizacji mogą stanowić ograniczenia finansowe i organizacyjne. Barię może stanowić brak zrozumienia, że inwestycja w rodzinę, w młode pokolenie oraz wyrównanie ich szans, stanowi podstawę rozwoju społeczności lokalnej. Pomoc rodzinie wymaga wielokierunkowych działań programowych oraz organizatorskich, budujących sprzyjające rodzinie środowisko.

Polska przeszła długi i trudny okres transformacji w polityce społecznej. Spowodowane to było wahaniem sytuacji gospodarczej kraju, a także wprowadzonymi szybko bez dogłębnej analizy reformami, co skutkowało koniecznością wprowadzenia licznych poprawek do ustaw w celu ustabilizowania polityki społecznej.

3. Cele i zadania pomocy społecznej

Pomoc społeczna zgodnie z Ustawą o pomocy społecznej z roku 2004, ma na celu:

1. Wspomaganie osób i rodzin we wzmacnianiu lub odzyskiwaniu możliwie pełnych zdolności życiowych i uczestnictwa w życiu społecznym; Cel ten składa się z następujących celów szczegółowych:
  - a) celu ratowniczego, odnoszącego się do zapewnienia podstawowych warunków do życia;
  - b) celu protekcyjnego, którego istota polega na redukowaniu negatywnego wpływu czynników, których nie można zmienić czy też całkowicie wykluczyć;
  - c) celu kompensacyjnego, mającego związek z zaspokajaniem indywidualnych potrzeb osobom, które nie są w stanie ich sobie zaspokoić we własnym zakresie lub w ramach innych instytucji;
  - d) celu promocyjnego, odnoszącego się do wspomaganie w rozwiązywaniu problemów, pokonywaniu trudności w celu osiągnięcia bardziej satysfakcjonującego poziomu i jakości życia.
2. Wzmacnianie zdolności grup i społeczności lokalnych do samodzielnego rozwoju i rozwiązywania własnych problemów;

3. Efektywne organizowanie różnorodnych form pomocy oraz zarządzania nimi, a także rozwijanie adekwatnej infrastruktury odpowiadającej zmieniającym się potrzebom społecznym;
4. Kształtowanie odpowiedniej, lokalnej polityki społecznej za pomocą aktywnego uczestniczenia w planowaniu, wprowadzaniu oraz rozwijaniu usług i programów niezbędnych do zaspokajania potrzeb społecznych [Olubiński 2004, s. 30].

Założone cele pomocy społecznej są realizowane przy użyciu trzech podstawowych metod: metody indywidualnych przypadków, metody grupowej oraz metody środowiskowej [Lalak, Pilch 1999, s. 202]. Pomimo tego, iż metody te nieco różnią się między sobą, to dla każdej z nich najważniejszy jest człowiek. Praktycy pracy socjalnej do każdego człowieka posiadającego problem, powinni podchodzić w sposób indywidualny, zważając na jej godność. Zdaniem Becketta pracownik socjalny to: „profesjonalista szczególnie odpowiedzialny za pracę z ludźmi, którzy są w pewien sposób słabsi, wyłączeni lub upośledzeni społecznie, i którego zadaniem jest wspieranie ich zdolności tak, aby potrafili zaspokoić własne potrzeby i umieli wykorzystywać swój potencjał” [Beckett 2010, s. 15]. Ważne jest, aby w pracy z osobą potrzebującą wsparcia ze strony pomocy społecznej, odnaleźć jej dobre cechy, które wyzwolą w niej potencjał do przezwycięzania trudnych sytuacji.

Realizacja założonych celów pomocy społecznej wymaga podjęcia szeregu zadań. Podstawowym zadaniem pomocy społecznej, zgodnie z Ustawą o pomocy społecznej jest „zapobieganie sytuacjom, o których mowa w art. 2 ust. 1, przez podejmowanie działań zmierzających do życiowego usamodzielnienia osób i rodzin oraz ich integracji ze środowiskiem”.

Zdaniem Olubińskiego do zadań pomocy społecznej należy:

- dokonywanie analizy i oceny zjawisk rodzących zapotrzebowanie na świadczenia pomocy społecznej oraz przypisanie odpowiednich świadczeń osobom bądź rodzinom w trudnej sytuacji życiowej;
- udzielanie pomocy, informacji oraz wskazówek w zakresie przezwycięzania trudnych sytuacji życiowych osobom, które dzięki tej pomocy byłyby zdolne samodzielnie rozwiązać problemy stanowiące przyczynę tej trudnej sytuacji życiowej;
- prowadzenie poradnictwa dla osób znajdujących się w trudnej sytuacji życiowej, dotyczącego możliwości rozwiązywania problemów i udzielania pomocy przez odpowiednie instytucje państwowe oraz organizacje społeczne;
- wspieranie w uzyskiwaniu pomocy ze strony instytucji państwowych i organizacji;

- pobudzanie aktywności społecznej oraz zachęcanie do działań samopomocowych w zaspokajaniu niezbędnych potrzeb życiowych osób, rodzin, grup i środowisk społecznych;
- inicjowanie nowych form udzielania pomocy osobom znajdującym się w trudnej sytuacji społecznej oraz inspirowania powołania instytucji świadczących usługi niezbędne dla poprawy tej sytuacji;
- współuczestniczenie w motywowaniu, opracowaniu, wdrażaniu i rozwijaniu programów społecznych, ukierunkowanych na podniesienie jakości życia;
- udostępnianie, analizowanie i interpretowanie potrzeb społecznych, mających wpływ na formowanie właściwych stosunków międzyludzkich, podniesienie jakości życia, a także przewidywanie i właściwe rozwiązywanie problemów społecznych;
- inicjowanie i uczestnictwo w badaniach problemów społecznych, monitorowanie i ewaluacja programów i działań [Olubiński 2004, s. 31].

Przedmiot oraz obszary działalności pomocy społecznej obejmują bardzo szeroki zakres wiedzy i umiejętności, zarówno z zakresu nauk społecznych, jak również nauk prawnych oraz medycznych. Potrzeba znajomości takiej gamy nauk wynika z różnorodności czynników i sytuacji, z jakimi spotyka się profesjonalista w swojej codziennej pracy oraz umiejętnego przełożeniem tej wiedzy na odpowiednie działanie, w celu udzielenia pomocy i wsparcia jednostce z problemem.

Grewiński [2011] rozważając istotę przechodzenia od systemu opieki do polityki pomocy oraz aktywizacji i integracji społecznej, przedstawia dziesięć dylematów i wyzwań w polityce pomocy społecznej.

1. Dylemat na temat modelu polityki społecznej i roli pomocy społecznej, dotyczący tego, jaki model polityki społecznej chcemy realizować w Polsce w najbliższych latach. Autor zastanawia się, czy ma być to model podobny do któregoś z modeli społecznych istniejących w Europie, czy zbliżony do modelu środkowoeuropejskiego, który cechuje zapożyczanie różnorodnych rozwiązań lepiej lub gorzej sprawdzonych w innych częściach Europy i świata?
2. Dylemat na temat tego, który paradygmat teoretyczny i praktyczny wybrać w realizacji pomocy społecznej. Autor wspomina, że dobrze byłoby zastanowić się nad tym, czy system pomocy społecznej reorganizować w oparciu o tradycyjne państwo opiekuńcze, czy też w oparciu o jakiś inny, bardziej współczesny paradygmat naukowy/teoretyczny.

3. Dylemat dotyczący procesów zmian i reorganizacji systemu pomocy społecznej. Grewiński zwraca uwagę, że na zmiany w sposobie traktowania systemu pomocy społecznej w Polsce, mają wpływ liczne procesy, takie jak:
  - a) historyczne doświadczenia Polski dotyczące rozwoju polityki opieki, a następnie pomocy społecznej;
  - b) globalizacja, europeizacja i internacjonalizacja polityki społecznej, które spowodowały liczne przeobrażenia w zastosowaniu metod i instrumentów wsparcia;
  - c) urynkowanie, prywatyzacja i ekonomizacja polityki społecznej i wreszcie jej uspołecznienie.
4. Dylemat dotyczący systemu i ładu instytucjonalnego pomocy społecznej. Autor zauważa, że spór o dzisiejszy model pomocy i integracji społecznej w Polsce, jest również dylematem, czy aktualny ład instytucjonalny i służb społecznych jest adekwatny do wyzwań i skali problemów do rozwiązania?
5. Dylemat dotyczący tego, przez jaki system polityki społecznej prowadzić aktywną politykę społeczną. W Polsce w najbliższej przyszłości należy uporządkować zagadnienie polityki aktywizacji. Jeszcze niedawno publiczne służby społeczne niechętnie były nastawione do aktywizacji, a wynikało to z obiektywnych przesłanek braku dorobku, doświadczeń oraz wiedzy w tym zakresie.
6. Dylemat dotyczący sposobów finansowania pomocy społecznej, w tym projektów EFS i efektywności POKL. Rozważając problem finansowania świadczeń i usług społecznych należy zauważyć, że w Polsce dominuje system rozproszenia funduszy celowych i składkowych, przeznaczanych na cele społeczne. W Polsce istnieją różne źródła finansowania, np.: środki budżetu państwa, budżety samorządu terytorialnego, środki funduszy celowych i składkowych, środki Unii Europejskiej w ramach programów strukturalnych i wspólnotowych, środki prywatne oraz organizacji pozarządowych. Grewiński [2011] sugeruje, że powinien istnieć w naszym kraju społeczny budżet zadaniowy, koordynujący i kontrolujący wszystkie elementy finansowania zadań.
7. Dylemat dotyczący roli i znaczenia usług społecznych w rozwoju pomocy społecznej. Aby usługi społeczne mogły się rozwijać, potrzebne są zarówno świadome służby społeczne, jak również rozbudzona świadomość obywateli dotycząca dostępnych usług.

8. Dylemat dotyczący współczesnej roli pracownika socjalnego. Kim ma być pracownik socjalny XXI wieku? Czy ma to być pracownik administracyjny czy terenowy? Przytaczając za Grewińskim: czy ma to być social worker czy community worker?
9. Dylemat dotyczący człowieka/obywatela/odbiorcy/klienta usług i świadczeń. Powstaje pytanie związane z adresatem pomocy, dotyczące również zasad wzajemnych praw i obowiązków, które należy przyjąć, aby system pomocy i integracji społecznej był skuteczny, czyli pozwalał na powrót do normalnego funkcjonowania w społeczeństwie, po pokonaniu przez rodziny/osoby trudnych sytuacji. Autor pyta: czy należy pomagać wszystkim czy tylko osobom zmotywowanym, posiadającym świadomość i chęć zmiany swojej sytuacji?
10. Dylemat dotyczący skuteczności, efektywności i racjonalności w pomocy społecznej.

Pomimo pewnych faktów, że system pomocy społecznej, korzystający głównie z pieniędzy publicznych musi być racjonalny i efektywny, to pojawiają się głosy, że nie powinno się w polityce pomocy i integracji społecznej przeliczać nakładów na kapitał ludzki i społeczny, na pieniądze.

4. Formy pomocy społecznej

Zarówno we współczesnym społeczeństwie, jak i czasach wcześniejszych, są i były osoby, borykające się z licznymi problemami np.: ubóstwa, bezrobocia, uzależnień, niepełnosprawności, choroby, które nie są w stanie samodzielnie sobie z nimi poradzić, zatem potrzebują i oczekują wsparcia, innych osób lub różnych instytucji. Zgodnie z Art. 36 Ustawy o pomocy społecznej, wyróżnia się dwie grupy form pomocy, czyli: świadczenia pieniężne oraz świadczenia niepieniężne [Ustawa z dnia 12 marca 2004 roku o pomocy społecznej].

W skład wyżej wymienionych świadczeń pomocy społecznej wchodzi poszczególne ich gałęzie. Do świadczeń pieniężnych zalicza się:

- zasiłek stały,
- zasiłek okresowy,
- zasiłek celowy i specjalny zasiłek celowy,
- zasiłek i pożyczka na ekonomiczne usamodzielnienie,

- pomoc na usamodzielnienie oraz na kontynuowanie nauki,
- świadczenie pieniężne na utrzymanie i pokrycie wydatków związanych z nauką języka polskiego dla uchodźców, którzy uzyskali w Rzeczypospolitej Polskiej status uchodźcy lub ochronę uzupełniającą,
- wynagrodzenie należne opiekunowi z tytułu sprawowania opieki przyznane przez sąd. [Ustawa z dnia 12 marca 2004 roku o pomocy społecznej].

W skład świadczeń niepieniężnych zalicza się:

- pracę socjalną,
- bilet kredytowany,
- składki na ubezpieczenie zdrowotne,
- składki na ubezpieczenie społeczne,
- pomoc rzeczową, w tym na ekonomiczne usamodzielnienie,
- sprawienie pogrzebu,
- poradnictwo specjalistyczne,
- interwencję kryzysową,
- schronienie,
- posiłek,
- niezbędne ubranie,
- usługi opiekuńcze w miejscu zamieszkania, w ośrodkach wsparcia oraz w rodzinnych domach pomocy,
- specjalistyczne usługi opiekuńcze w miejscu zamieszkania oraz w ośrodkach wsparcia,
- mieszkanie chronione,
- pobyt i usługi w domu pomocy społecznej,
- pomoc w uzyskaniu odpowiednich warunków mieszkaniowych, w tym w mieszkaniu chronionym, pomoc w uzyskaniu zatrudnienia, pomoc na zagospodarowanie – w formie rzeczowej dla osób usamodzielnianych. [Ustawa z dnia 12 marca 2004 roku o pomocy społecznej].

Uwzględniając indywidualność każdego człowieka przychodzącego do instytucji pomocy społecznej ze swoim problemem, istotna jest duża różnorodność oferowanych form pomocy. Taka paleta form pomocy umożliwi praktykom pracy socjalnej udzielenie profesjonalnego wsparcia i pomocy. Istotnym faktem jest również to, iż pomoc społeczna nie jest tylko i wyłącznie instytucją wypłacającą zasiłki swoim klientom, ale również instytucją mającą w swoim zapleczu wiele możliwości wsparcia niepieniężnego.

5. Pomoc świadczona rodzinie dysfunkcyjnej

Zjawisko patologii środowiska rodzinnego jest zasadniczym zagadnieniem społecznym. Najważniejsze problemy w tego typu rodzinach mają związek z niezaspokojeniem swoich potrzeb, w zakresie psychicznym, materialnym oraz społecznym. [Kantowicz, Olubiński (red.) 2003, s. 319]

W praktyce pracy socjalnej częstym obiektem działań pomocniczych jest rodzina uwikłana w problemy życia codziennego, których nie jest w stanie pokonać wykorzystując własne możliwości. Taka rodzina posiada szczególnego rodzaju zbiór cech niepożądanych w społeczeństwie, w którym żyje, a także nie wypełnia swoich funkcji. Każda rodzina stwarza dla siebie pewnego rodzaju równowagę, która daje jej możliwość przeżywania poczucia wspólnoty oraz udzielania sobie wsparcia, które na skutek splotu stresów, składających się na kryzysy systemu rodzinnego, powodują dysfunkcjonalność. [Kantowicz 2001, s.182] Ustawa o pomocy społecznej z dnia 12 marca 2004 roku przewiduje wiele rozwiązań na rzecz rodziny. Podkreśla ona powinność dotyczącą pomocy społecznej względem rodziny, która pomaga i wspiera rodzinę w przewycięzaniu trudnej sytuacji życiowej. Ta pomoc może polegać na udzieleniu osobom i rodzinom specjalistycznego poradnictwa, w szczególności poradnictwa psychologicznego i prawnego [Pospiszyl 1999, s. 147]. Ponieważ każdy człowiek inaczej reaguje na daną sytuację, inaczej przeżywa kryzysy w swoim życiu, zatem instytucje pomocowe, takie jak Ośrodek Pomocy Społecznej czy Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie, powinny dysponować wyspecjalizowaną kadrą pracowników, którzy są specjalistami takich dziedzin nauki jak: psychologia, prawo, pedagogika.

Zdaniem S. Kawuli [Kantowicz, Olubiński 2003, s. 321], naczelną zasadą w zakresie udzielania pomocy rodzinie jest włączanie takich form polityki społecznej, aby efekty były odczuwane przez jednostki w ich środowisku. Podkreśla on również, że rodziny, w których występują czynniki patogenne, stanowią centrum zainteresowania polityki społecznej i rodzinnej, jak również innych instytucji wspierających. Rodziny te z racji podatności na zjawiska marginalizacji i izolacji społecznej, wymagają różnego rodzaju form pomocy.

Praca socjalna jest podejmowana w wielu sytuacjach, w których rodzina dysfunkcyjna nie może sobie sama poradzić. Skuteczność tych działań w dużej mierze będzie zależna od trafności opisu kryzysu jaki występuje w rodzinie, a także umiejętności odnalezienia tych zmiennych środowiska rodzinnego, które złagodzą skutki kryzysu, bądź go przewycięzą. Taką kategoryzację zmien-

nych wprowadza Typologiczny Model Przystosowania i Adaptacji Rodziny, w którym reakcja kryzysowa rodziny zależy od:

- wydarzeń powodujących zmianę systemu rodzinnego,
- typu rodziny,
- poziomu zdolności odtworzenia rodziny,
- mocnych stron rodziny,
- wsparcia ze strony znajomych i społeczności,
- indywidualnej oceny dokonanej przez poszczególnych członków rodziny,
- sposobów rozwiązywania problemów oraz radzenia sobie w trudnych sytuacjach [Kantowicz 2001, s. 183].

Profesjonalna pomoc kierowana do rodziny dysfunkcyjnej nie będzie koncentrować się tylko i wyłącznie na trafnej diagnozie całej sytuacji problemowej, ale również na dostosowaniu odpowiedniej terapii rodzinnej. Praca z taką rodziną jest niezwykle trudna i wymaga od profesjonalistów pewnego bagażu doświadczenia, wiedzy oraz subtelności. Praktycy pracy socjalnej po zdiagnozowaniu sytuacji problemowej w rodzinie, powinni podjąć stosowne działania pomocowe, interwencyjne, kompensacyjne, opiekuńcze, aktywizujące, a nawet resocjalizacyjne, które będą sprzyjać poprawie stanu rodziny i możliwości jej „zdrowego” funkcjonowania w społeczeństwie. Tego typu działania będą zależały od rodzaju dysfunkcji, jaka ma miejsce w rodzinie, czy to będzie przemoc wobec dziecka, czy też uzależnienie jednego z rodziców.

Biorąc pod uwagę dobro dziecka, które jest w sytuacji zagrożenia ważne jest, aby jak najwcześniej włączyć rodziców w cały proces interwencyjno – pomocowy. Istotne jest również to, aby połączyć ze sobą zarówno działania socjalne, jak i działania pedagogiczne na rzecz rodziny, które mogą przyczynić się do tego, iż część rodzin dysfunkcyjnych odzyska pewne prawa do opieki i współodpowiedzialności za jej członków, a przede wszystkim za dzieci. [Kantowicz, Olubiński (red.) 2003, s. 322]. W związku z tym, że rodzina jest pierwszym i najważniejszym środowiskiem, w którym wychowuje się małe dziecko, dlatego tak ważne jest, aby w całym tym procesie odbudowywania rodziny, uczestniczyli wszyscy jej członkowie.

W literaturze przedmiotu można wyróżnić dwa modele dotyczące pomocy rodzinie. Pierwszy model przeważa w codziennym życiu i określa pomaganie jako dawanie jednostce tego, czego jej brakuje, ale pod warunkiem tego, że na to zasługuje. Ten model dominuje w przypadku wystąpienia niedostatku materialno – bytowego. Drugi model jest związany z pewną ideą, według której osoba pomagająca ma na celu przede wszystkim związk-

szenie u osoby potrzebującej zdolności do samopomocy. Osoba pomagająca koncentruje się w szczególności na podejmowaniu działań, które mogą sprzyjać podwyższeniu zdolności do radzenia sobie w sytuacjach kryzysowych u osoby, której się pomaga. Tak więc zarówno pierwszy jak i drugi model wzajemnie się uzupełniają [Kantowicz, Olubiński 2003, s. 322 – 323]. W całym procesie pomagania istotne jest to, aby osoba uwikłana w problem chciała i starała się go samodzielnie rozwiązać. Ten proces powinien przybrać pewnego rodzaju charakter aktywizacji, gdzie profesjonalista zachęca do działania i przezwyciężania trudności.

Niestety, rodzin w których występuje dysfunkcja, cały czas przybywa. Ma to związek ze zmianami społeczno – ekonomicznymi, jakie dokonały się w ostatniej dekadzie. Założenia teoretyczne dotyczące pomocy rodzinom dysfunkcyjnym, są często niezgodne z praktyką. Z praktyki pracy socjalnej wynika, iż problem dysfunkcyjności wielu rodzin, często tkwi w niewystarczającej wiedzy lub braku tej wiedzy i samodzielnego planowania życia, w niskim poziomie odpowiedzialności za dzieci, jak również w stylu życia. [Kantowicz, Olubiński 2003, s. 323]

II. Asystent rodziny jako nowa forma wspierania rodziny

W życiu każdego człowieka pojawiają się sytuacje, w których potrzebuje on pomocy. Największe szanse na pokonanie tych trudnych momentów mają ludzie, którzy mogą otrzymać pomoc i wsparcie ze strony najbliższych, rodziny czy przyjaciół. Niestety, bywa tak, że rodzina zamiast udzielić wsparcia, sama go również potrzebuje. Należy zatem, jak podaje Olszewska – Baka i Pytka, uwzględnić konieczność objęcia działaniem pomocowym całą rodzinę [Olszewska – Baka, Pytka 1999]. W zakresie tym oferowana jest pomoc określona Ustawą o pomocy społecznej z roku 2004, która powinna wspierać osoby i rodziny w pokonywaniu trudności życiowych, jak również podejmować działania, które zmierzają do odzyskiwania przez osoby wspierane, zdolności do samodzielnego funkcjonowania w społeczeństwie, w warunkach, które nie uwłaczają godności człowieka. Te działania pomocowe są realizowane przez pracowników pomocy społecznej i pracy socjalnej. [Żukiewicz 2010]

Zwracając uwagę na istotę pracy pracownika socjalnego, należy zauważyć, że wybór zawodu pracownika socjalnego jest podyktowany szczególnymi predyspozycjami. Na plan pierwszy wysuwa się potrzeba niesienia pomocy. Potrzeba ta jednak musi iść w parze z empatią, zrozumieniem istniejącego problemu, jak również przekonaniem o słuszności podejmowanych działań. Podstawą wykonywania zawodu pracownika socjalnego są: wiedza i kompetencje, i to w bardzo szerokim zakresie, ponieważ problematyka jest związana z takimi zagadnieniami jak np.: bezdomność, bezrobocie, ubóstwo, sieroctwo, niepełnosprawność, choroba, przemoc w rodzinie, bezradność, wielodzietność, ochrona macierzyństwa, brak umiejętności przystosowania się młodzieży opuszczającej placówki opiekuńczo – wychowawcze, dorosłych opuszczających zakłady karne, uzależnienia i wiele innych.

Pojawia się problem zbyt małej ilości czasu, którą może poświęcić pracownik socjalny swoim podopiecznym, z powodu zbyt dużej liczby osób potrzebujących pomocy, przypadających na jednego pracownika socjalnego. [Szczepkowski 2010, s. 31]. Sytuacja taka wymusza zawężenie wykonywanych czynności do działań papierkowo – biurokratycznych, np. do ustalania zasiłków, zamiast podejmowania efektywnych działań z rodziną. Skutkuje to niestety brakiem pozytywnego odbioru działań systemu pomocy społecznej przez społeczeństwo. Badania CBOS z roku 2008 pokazały, że aż 42% ankietowanych uważało pomoc za niewystarczającą, jak również nie trafiającą do tych osób, które jej najbardziej potrzebowały. Tylko 14% uważało, że system opieki funkcjonuje prawidłowo [Wyrwich – Hejduk 2012, s. 237].

1. Początki zawodu asystenta rodziny

Ponieważ model organizacji opieki nad rodziną i dzieckiem nie sprawdził się jako element systemu pomocy społecznej, dlatego Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej prowadziło intensywne prace nad nowymi rozwiązaniami, dotyczącymi wsparcia rodziny. W czerwcu 2009 roku zostały zaakceptowane oraz przyjęte przez Radę Ministrów założenia do nowej ustawy. Ustawa o wspieraniu rodziny i pieczy zastępczej uchwalona 09.06.2011 roku, zaczęła obowiązywać od 01.01.2012 roku.

Wprowadzenie nowych rozwiązań było efektem negatywnej oceny realizacji opieki nad dzieckiem i rodziną. Obserwowano takie niekorzystne zjawiska jak np.: wzrost wskaźnika dzieci umieszczonych poza rodziną, koncentracja działań wyłącznie na dziecku oraz łatwość umieszczania dzieci poza rodziną.

Jak podaje Wyrwich – Hejduk [2012], rzeczywistość ciągle dostarcza nam informacji, które jaskrawo pokazują przejawy dezorganizacji życia rodzinnego. Liczne problemy, które dotyczą rodziny powodują, że często nie są w stanie one same sobie z nimi poradzić, jak również nie potrafią szukać najlepszych rozwiązań. Wyniki badań przeprowadzonych przez Henryka Cudaka [2009] wśród uczniów szkół podstawowych pokazują, że co 11 dziecko odczuwało brak opieki ze strony rodziców. Przyczyn złego sprawowania opieki przez rodziców, Cudak upatruje w niewydolności oraz dysfunkcji opiekuńczej rodziców, zarówno tych o wysokim statusie ekonomicznym, jak i ze sfery ubóstwa. Należy również wspomnieć o rodzinach dotkniętych patologią społeczną, czyli

nieporadnych życiowo, uzależnionych od alkoholu, będących przestępcami, stosujących przemoc rodzinną. [Wyrwich – Hejduk 2012 za: Cudak 2009] To tylko niektóre problemy, które szczególnie dotkliwie odbijają się na możliwości właściwego funkcjonowania dzieci. Wśród innych krzywd, których w rodzinach dysfunkcyjnych doświadczają dzieci są: zaniedbania, przemoc seksualna, brak zainteresowania [Wyrwich – Hejduk 2012 za: Doniec 2001; Badora i in. 2001] Bolesne i nie pozwalające na prawidłowy rozwój dziecka skutki patologicznych zachowań w rodzinie, sprzyjają umieszczeniu dzieci poza domem rodzinnym w placówkach opieki zastępczej, aby odizolować krzywdzone dziecko od patologicznego środowiska.

Zgodnie z projektem Ustawy z roku 2009 uznano, że rozdzielenie dziecka od rodziców nie jest najlepszym dla niego rozwiązaniem. W myśli Ustawy z czerwca 2011 roku, mając na uwadze przede wszystkim dobro dziecka, szczególną ochronę dziecka, przedkłada się udzielenie pomocy dziecku w rodzinie ponad pomoc udzielaną poza rodziną.

Ustawa określiła również formy w jakich ma być prowadzona praca z rodziną, takie jak: konsultacje, poradnictwo rodzinne, terapia i mediacje, usługi dla rodzin z dziećmi, w tym także usługi opiekuńcze i wychowawcze, pomoc prawna oraz organizowanie grup wsparcia i grup samopomocowych.

Jak podaje Krasiejko [2011], w przypadku rodzin zagrożonych dysfunkcyjnością, starano się znaleźć taki model pracy z rodziną, który pozwoliłby zaistnieć klientom w oparciu o ich predyspozycje, taki model który pozwoliłby na realizację następujących założeń: [za: Krasiejko 2011; Lisota 2011]:

- „1. Stwarzał warunki wyzwalające w nich chęć i motywację do podjęcia pracy nad sobą;
2. Przyczyniał się do podejmowania działań nad zmianą sytuacji utrudniającej prawidłowe wypełnianie funkcji opiekuńczo – wychowawczych;
3. Skłaniał do podjęcia działań prowadzących do stworzenia bezpiecznych warunków życia i rozwoju dla swoich dzieci”.

Zgodnie z przyjętą Ustawą o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej z roku 2011, funkcja ta ma być sprawowana przez asystenta rodziny, zaś jego głównym zadaniem ma być „niedopuszczenie do oddzielenia dzieci od rodziny oraz podjęcie działań zmierzających do zażegnania kryzysu w rodzinie” [Wyrwich – Hejduk 2012, s. 240]

W Polsce jeszcze na kilka lat przed wprowadzeniem ustawy była już prowadzona praktyka asystenta rodziny. W 2006 roku jednym z pierwszych programów w Polsce, które zatrudniały osoby nazywane trenerami lub asystentami rodziny, w celu pomocy rodzinie z wieloma problemami, był

Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Rudzie Śląskiej, a następnie w Sopocie. W ramach projektu Bezrobocie - Nie dla mnie, Urząd Miasta Sopotu zrealizował program Asystent rodziny, który został wyróżniony w 2007 roku przez Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej. Zwrócono uwagę na nowatorskie, wybitne rozwiązania pomocy społecznej. W kolejnych latach ośrodki pomocy społecznej innych miast, realizowały podobne programy, niekiedy finansowane z Europejskiego Funduszu Społecznego. Podczas konferencji Asystentura - impuls do zmiany, która odbyła się w Gdyni, w roku 2009, udział wzięło 10 ośrodków pomocy społecznej. Rok później asystenci rodziny pracowali już w kilkudziesięciu miejskich ośrodkach pomocy społecznej m.in.: Sopotcie, Gdyni, Gdańsku, Częstochowie, Bydgoszczy, Elblągu, Krakowie, Olsztynie, Człuchowie, Jeleniej Górze, Zielonej Górze, Warszawie, Sosnowcu, Dobrem Miasto czy Stalowej Woli.

Na przestrzeni lat 2006 – 2011, program pomocy realizowany za pośrednictwem asystenta rodziny, był przeprowadzany w Polsce w ramach projektów finansowanych ze środków Unii Europejskiej. Oto kilka przykładowych programów: Rodzina bliżej siebie, projekt realizowany w Gdyni, Krok do przodu - w Bydgoszczy, Systematycznie do celu - w Gdańsku, Od wykluczenia do usamodzielnienia w Elblągu, realizowany w Poznaniu Pomoc-aktywizacja wsparcie, koszaliński program Pomocna dłoń plus czy Z rodziną mogę więcej realizowany w Warszawie. Środki na finansowanie pracy asystentów rodziny pochodziły albo z budżetu urzędu miasta albo z Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej.

Kolejne projekty stawiały jako cel niesienie pomocy dla rodzin z wieloma problemami, zagrożonych odebraniem dzieci. Zachodzące przeobrażenia społeczno – gospodarcze, jak również luki w systemie pomocy społecznej, spowodowały pojawianie się coraz to nowszych problemów (bezrobocie, ubóstwo, bezradność, zaburzenia psychiczne oraz uzależnienia) oraz wzrost liczby rodzin zagrożonych marginalizacją społeczną.

Władze samorządowe zdały sobie sprawę jak duże oszczędności finansowe niesie praca profilaktyczna z rodzinami. Zauważono również, że asystentura nie tylko pełni rolę profilaktyczną, ale jest również formą interwencji, czyli ochroną dzieci oraz reintegracją, czyli powrotem klientów do życia społecznego i zawodowego [Dębska - Ceniań 2011].

Jeszcze przed wprowadzeniem Ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej pracowało w Polsce kilkuset asystentów rodzin. Realizowana przez asystentów rodziny praca, nie jest taka sama we wszystkich miastach, różniąc się pod względem organizacyjnym i metodycznym. Wskazuje to na

różnorodność i innowacyjność poszukiwań motywowanych wprawdzie tym samym, czyli potrzebą wprowadzenia wielowymiarowego i zindywidualizowanego wsparcia rodzin.

2. Uprawnienia i kwalifikacje asystenta rodziny

Zgodnie z Ustawą z 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, uprawnienia do zatrudnienia asystenta rodziny posiada kierownik jednostki organizacyjnej gminy, która zajmuje się koordynowaniem pracy z rodziną lub organizacja pozarządowa, której gmina może powierzyć wykonanie powyższych czynności. Asystent rodziny może być zatrudniony w ramach umowy o pracę z zastosowaniem zadaniowego czasu pracy albo w formie umowy zlecenia. [Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, Dz.U.Nr149, poz.887 art.17 ust.1, 2, 3, 4]

Asystent rodziny jest profesją, która jest odpowiedzią na deficyty całego systemu pomocy społecznej. Zdaniem Krasiejko [2010, s. 92] asystent rodziny ma być pomocnikiem pracownika socjalnego w wykonywaniu pogłębionej pracy socjalnej z rodziną dysfunkcyjną. Istotne w tym zawodzie są predyspozycje osobowościowe i system wartości. Osobę, która chciałaby zostać asystentem powinna cechować: energia w działaniu, dyscyplina wewnętrzna, opanowanie, wytrzymałość, sprawiedliwość, prawdomówność oraz odwaga [www.edukacja.ibe.edu.pl/artykuly/04_2011/Szarota_4.2011.pdf]. Wśród pożądanych cech umiejętności zawraca się uwagą na: umiejętność słuchania, łatwość porozumiewania się, otwartość na innych, empatię, przyjazne usposobienie, życzliwość, przychylne nastawienie podyktowane obiektywizmem, wzbudzanie zaufania, umiejętność nawiązywania kontaktów interpersonalnych, traktowanie wszystkich z szacunkiem, umiejętność prowadzenia obserwacji, panowania nad emocjami, cierpliwość [Beckett 2010] oraz jako warunek bezwzględny - sympatia do dzieci [Wyrwich – Hetka 2012, s. 242]

Zgodnie z art. 12. Ustawy z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, asystentem rodziny może zostać osoba która ma:

- wykształcenie wyższe na kierunku pedagogika psychologia, socjologia, nauki o rodzinie lub praca socjalna,
- wykształcenie wyższe na dowolnym kierunku, uzupełnione szkoleniem z zakresu pracy z dziećmi bądź rodziną oraz udokumentowanie

co najmniej rocznego stażu pracy z dziećmi lub rodziną, bądź też studia podyplomowe obejmujące programowy zakres szkolenia, określony na podstawie ust. 3 ustawy oraz udokumentowanie co najmniej rocznego stażu pracy z dziećmi lub rodziną,

- wykształcenie średnie i szkolenie z zakresu pracy z dziećmi lub rodziną, a także udokumentowanie co najmniej 3-letniego stażu z pracy z dziećmi lub rodziną. [Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, Dz.U.Nr149, poz.887 art.12 ust.1 pkt 1.]

Osoba, która chce wykonywać pracę asystenta rodziny, nie może być pozbawiona lub mieć ograniczoną władzę rodzicielską, jak również ta władza nie może, i nie mogła być w przeszłości zawieszona. Kandydat na asystenta rodziny nie może mieć również problemów w kwestiach prawnych. Jeśli u osoby, która chce zostać asystentem rodziny występuje obowiązek alimentacyjny, to musi on być wypełniany. Zgodnie z założeniami projektu ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej nad dzieckiem, asystent rodziny powinien być „powiernikiem, przyjacielem rodziny, wspólnie pracującym z rodziną, a nie autorytarnie wyznaczać cele. Asystent rodziny musi unikać oceniania i pouczania, a do problemów rodziny podchodzić ze zrozumieniem”. [Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Założenia projektu ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej nad dzieckiem, Warszawa 2008 r., <http://www.mpips.gov.pl>]

Zgodnie z ustawą o wspieraniu i systemie pieczy zastępczej asystent rodziny ma prawo do:

- wglądu w dokumentację, która zawiera dane osobowe członków rodziny, niezbędne do prowadzenia pracy z rodziną,
- występowania do właściwych organów władzy publicznej, instytucji oraz organizacji o pozyskanie informacji niezbędnych do prawidłowego udzielenia pomocy rodzinie,
- uzyskiwanie od podmiotów udzielających świadczeń zdrowotnych informacji o stanie zdrowia członków rodziny w zakresie wymaganym do udzielenia pomocy rodzinie i w związku z wykonywaną pracą [Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, Dz.U.Nr149, poz.887 art. 16 ust.1 pkt. 1, 2, 3].

Asystentowi rodziny, wykonującemu czynności w ramach swoich obowiązków, przysługuje ochrona przewidziana dla funkcjonariuszy publicznych. Ma on również prawo do korzystania z poradnictwa, które ma na celu zachowanie i wzmocnienie jego kompetencji oraz zapobieganie zjawisku wypalenia zawodowego [Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, Dz.U.Nr149, poz.887 art. 16 ust. 3].

3. Istota pracy asystenta rodziny z rodziną

Najważniejszym i najkorzystniejszym środowiskiem do prawidłowego rozwoju dziecka, uwzględniając potrzebę zapewnienia jemu wszystkich niezbędnych czynników, jest rodzina. Jednak w sytuacji, w której rodzina nie jest w stanie samodzielnie realizować wszystkich niezbędnych zadań, gdy nie spełnia swoich podstawowych funkcji, wymaga pomocy i wsparcia.

Asystowanie rodzinie stało się współcześnie rozwiązaniem strukturalno – organizacyjnym, zaliczanym do sfery usług, gdzie zasadniczym celem jest poprawa warunków życia codziennego, a także wzmacnianie więzi rodzinnych poprzez towarzyszenie rodzinom dysfunkcyjnym, nie potrafiącym samodzielnie przezwyciężyć trudnych sytuacji życiowych. Ważne jest tutaj również okresowe utrzymywanie relacji pomiędzy rodziną a odpowiednimi przedstawicielami służby społecznej, którzy wspomagają procesy odbudowy społecznych kompetencji oraz sprawność w rozwiązywaniu problemów życia codziennego [Żakiewicz 2011, s.18].

Charakterystyczną cechą tego zawodu jest indywidualizacja pracy, dostosowanie się do konkretnej grupy beneficjentów, a także ich realnych potrzeb. Asystentura rodziny polega na pracy indywidualnej w rodzinie, z rodziną, dla rodziny. [Kotlarska - Michalska 2011, s. 62-72]

Zdaniem Dunajskiej i in. [2011] asystent „to osoba, która towarzyszy klientowi w pokonywaniu jego życiowych trudności, pracuje na zasobach klienta, udziela wsparcia, motywuje rodzinę do zmiany niekorzystnej dla niej sytuacji i poprawy funkcjonowania” [Dunajska i in. 2011 s. 37-38].

Żukiewicz z kolei przedstawił sfery funkcjonowania asystenta rodziny jako zawód wykonywany w ramach służby społecznej oraz usługi realizowanej w ramach systemu pomocy i wsparcia społecznego, a także swoistego przejawu ingerencji państwa w życie rodzinne. Działania asystenta i rodziny zmierzają do jej usamodzielnienia się oraz pozostawienia dzieci w rodzinie. Jednocześnie, ważne jest zapewnienie im poczucia bezpieczeństwa oraz prawidłowego rozwoju w ich środowisku. Skupiono uwagę na nową postawę profesjonalisty wobec klienta, czyli od urzędnika do przyjaciela [Żukiewicz 2011, s. 94].

Wśród funkcji, realizowanych przez asystenta rodziny znajdują się:

- funkcja wsparcia psychiczno - emocjonalnego, której podstawowym zadaniem jest przezwyciężenie narastających trudności życia codziennego,
- funkcja doradcza, która pełni rolę obejmującą poradnictwo w zakresie prawa, ekonomii, społecznego funkcjonowania w rodzinie i poza nią, a także prowadzenia gospodarstwa domowego oraz kontaktu z różnymi urzędami i instytucjami,

- funkcja wychowawcza,
- funkcja opiekuńcza,
- funkcja diagnostyczno - monitorująca,
- funkcja motywująco – aktywizacyjna,
- funkcja mediacyjna,
- funkcja koordynacji skierowanych na rodzinę.

Podobnie jak pracownik socjalny, asystent rodziny wchodzi w różne role, do wypełniania których niezbędna jest podstawowa wiedza z takich dziedzin nauki jak pedagogika, psychologia, prawo, medycyna.

Przedstawione funkcje asystenta rodziny pokazują w jaki sposób można ująć całościowy tok postępowania, który rozpoczyna się od spotkania z rodziną przeżywającą kryzys, poprzez wstępne wsparcie, któremu towarzyszy postępowanie diagnostyczne, będące podstawą do wszczęcia prawidłowych i skutecznych działań opiekuńczych, które są wzmocnione doradztwem, aż do potrzeby oddziaływań wychowawczych oraz mediacji. Asystentowi rodziny w trakcie realizacji działań nie powinno zabraknąć motywacji i aktywizacji wszystkich członków rodziny, w wyniku czego powinna nastąpić odbudowa rodziny. Zakres działań asystenta rodziny obejmuje cztery obszary tj.:

- bezpośrednią pracą z rodziną,
- bezpośrednią pracą z dzieckiem,
- działania pośrednie realizowane na rzecz dziecka i rodziny,
- organizację własnego warsztatu pracy [Malinowski 2011, s. 45]

Gdy do ośrodka pomocy społecznej zostanie zgłoszona informacja, dotycząca rodziny przeżywającej trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo – wychowawczych, pracownik socjalny przeprowadza w tej rodzinie wywiad środowiskowy, zgodnie z zasadami określonymi w Ustawie z dnia 12 marca 2004 roku o pomocy społecznej. Jeżeli wywiad środowiskowy potwierdzi występowanie jakiegokolwiek dysfunkcji w rodzinie oraz trudności w zakresie wypełniania funkcji opiekuńczo – wychowawczych wobec dzieci, kierownik ośrodka pomocy społecznej przydziela takiej rodzinie asystenta rodziny. Do poszczególnych rodzin, borykających się z różnymi problemami, powinni być kierowani asystenci, posiadający kwalifikacje, dostosowane do potrzeb oraz problemu, występującego w danej rodzinie [www.mbcenter.pl, Poradnik asystenta rodziny, s. 4]. Zatem, jeśli w danej rodzinie występuje problem alkoholowy, powinien do niej trafić asystent posiadający szczególne doświadczenie i predyspozycje w dziedzinie przeciwdziałania uzależnieniom.

Asystent prowadzi pracę z rodziną w miejscu jej zamieszkania lub w miejscu wskazanym przez rodzinę w formie:

- konsultacji i poradnictwa specjalistycznego,
- terapii i mediacji,

- pomocy prawnej (prawo rodzinne),
- usług dla rodzin z dziećmi (usługi opiekuńcze i specjalistyczne),
- organizowania dla rodzin spotkań, których celem jest wymiana doświadczeń oraz zapobieganie izolacji, czyli organizowania tzw. „grup wsparcia” lub „grup samopomocowych”. [http://www.edukacja.ibe.edu.pl/artykuly/04_2011/Szarota_4.2011.pdf]

W pracy z rodziną istotne jest wsparcie ze strony środowiska lokalnego. Asystent rodziny może pomagać rodzinie również poprzez organizowanie i integrowanie działań instytucji i podmiotów działających na rzecz dziecka i rodziny, placówek wsparcia dziennego, a także rodzin wspierających.

Zgodnie z Ustawą o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej do poszczególnych zadań asystenta rodziny należą:

- opracowanie i realizacja planu pracy z rodziną we współpracy z członkami rodziny i konsultacji z pracownikiem socjalnym,
- opracowanie z członkami rodziny i koordynatorem rodzinnej pieczy zastępczej planu pracy z rodziną, który jest skoordynowany z planem pomocy dziecku umieszczonemu w pieczy zastępczej,
- udzielanie pomocy rodzinom w poprawie ich sytuacji życiowej, w tym w zdobywaniu umiejętności prawidłowego prowadzenia gospodarstwa domowego,
- udzielanie pomocy rodzinom w rozwiązywaniu problemów socjalnych, psychologicznych i wychowawczych z dziećmi,
- wspieranie aktywności społecznej rodzin,
- motywowanie członków rodzin do podnoszenia kwalifikacji zawodowych,
- udzielanie pomocy w poszukiwaniu, podejmowaniu i utrzymywaniu pracy zarobkowej,
- motywowanie do udziału w zajęciach grupowych dla rodziców, których celem jest kształtowanie prawidłowych wzorców rodzicielskich oraz umiejętności psychospołecznych,
- udzielanie wsparcia dzieciom, w szczególności poprzez udział w zajęciach psychoedukacyjnych,
- podejmowanie działań interwencyjnych i zaradczych w sytuacji zagrożenia bezpieczeństwa dzieci i rodzin,
- prowadzenie indywidualnych konsultacji wychowawczych dla rodziców i dzieci,
- prowadzenie dokumentacji dotyczącej pracy z rodziną,
- dokonanie okresowej oceny sytuacji rodziny, nie rzadziej co pół roku i przekazywanie tej oceny kierownikowi ośrodka pomocy społecznej,

- monitorowanie funkcjonowania rodziny po zakończeniu pracy z rodziną,
- sporządzanie na wniosek sądu, opinii o rodzinie i jej członkach,
- współpraca z jednostkami administracji rządowej i samorządowej, odpowiednimi organizacjami pozarządowymi, a także innymi podmiotami i osobami specjalizującymi się w działaniach na rzecz dziecka i rodziny,
- współpraca z zespołem interdyscyplinarnym lub grupą roboczą, o których mowa w Art. 9a ustawy z dnia 29 lipca 2005 roku, o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie lub innymi podmiotami, których pomoc przy wykonywaniu zadań uzna za niezbędną. [Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej Dz.U.Nr149, poz.887 art.15 ust.1 pkt.1-19]

Zgodnie z Ustawą o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej na pracę z rodziną składa się:

1. ocena sytuacji rodziny,
2. planowanie,
3. realizacja zadań, które mają na celu poprawę aktywności rodziny w obszarze ekonomiczno – socjalnym, opiekuńczo – wychowawczym, a także społecznym.

Poza rozpoznaniem obszarów, które należy poddać naprawie, asystent poszukuje zasobów, zarówno w samej rodzinie i jej poszczególnych członkach, jak również w środowisku lokalnym. [Krasiejko 2010, s. 108 – 109]

Wstępną ocenę sytuacji rodziny dysfunkcyjnej, wykonuje pracownik socjalny przeprowadzający wywiad, natomiast do asystenta rodziny należy nieco wnikliwsza ocena tej sytuacji, która uwzględni zasoby rodziny, a więc mocne strony poszczególnych członków rodziny, a także ich potrzeby. W bardziej skomplikowanych sytuacjach, asystent rodziny zanim postawi ostateczną diagnozę, powinien zgłosić się do specjalistów, którzy sformułują zalecenia wynikające z rozpoznania sytuacji [www.mbcenter.pl, Poradnik asystenta rodziny, s. 6] .

Zgodnie z art. 17 ust. 1 Ustawy, asystent rodziny jest zobowiązany nie rzadziej niż co pół roku przeprowadzać okresową ocenę sytuacji rodziny i przekazywać ją kierownikowi ośrodka pomocy społecznej. Taka okresowa ocena jest ważna w przypadku sporządzania, na wniosek sądu, przez asystenta opinii o rodzinie i jej członkach. Funkcjonowanie rodzin znajdujących się w stadium zagrożenia, powinno być również dość często monitorowane przez pracow-

ników socjalnych, pedagogów szkolnych, kuratorów sądowych, jak i inne instytucje, które mają kontakt z rodziną. Każda z tych instytucji powinna na bieżąco informować asystenta o pojawiających się zagrożeniach w rodzinie.

W przypadku analizy sytuacji rodziny dokonywanej przez asystenta, jej przedmiotem będzie funkcjonowanie rodziny w obszarze ekonomiczno – socjalnym, opiekuńczo – wychowawczym oraz społecznym. Z każdym z trzech wymienionych obszarów asystent powinien wnikliwie się zapoznać, aby przeanalizować całą sytuację, jaka ma miejsce w rodzinie, i umiejętnie wprowadzić odpowiednie z panującym standardem zmiany.

Na aspekt ekonomiczno – socjalny składają się:

- mieszkanie: status rodziny, czystość, warunki, stan wyposażenia, media, budżet domowy (sposób zarabiania, wykonywane zawody, otrzymywane świadczenia, uprawnienia do otrzymywania świadczeń, oszczędzanie, sposób gospodarowania środkami),
- żywność: sposoby pozyskiwania żywności, robienie zakupów, przechowywanie żywności, przygotowywanie posiłków oraz umiejętności w tym zakresie,
- zdrowie i higiena: warunki higieniczne, nawyki związane z higieną, problemy zdrowotne, sposoby radzenia sobie z tymi problemami,
- domowa dokumentacja: posiadane dokumenty, sposób gromadzenia oraz przechowywania dokumentów (rachunki, gwarancje, instrukcje, dokumentacja medyczna itp.). [www.mbcenter.pl, Poradnik asystenta rodziny, s. 8]

Dokonując analizy sytuacji rodziny dysfunkcyjnej, z jaką asystent współpracuje i ma pod swoją pieczę, należy zwrócić szczególną uwagę na styl życia, jaki ta rodzina prowadzi. Tak więc, analizowany styl życia obejmuje:

- całą strukturę rodziny, podział obowiązków, plan dnia, sposób spędzania wolnego czasu;
- komunikację w rodzinie, ewentualne konflikty, zwyczaje rodziny, uzależnienia i inne zachowania destrukcyjne dorosłych;
- sposób sprawowania opieki nad dziećmi i funkcjonowanie tych dzieci, obowiązujące metody i zasady wychowawcze, udział dzieci w obowiązkach domowych, rodzaj aktywności podejmowanej wspólnie z dziećmi, czas poświęcany dzieciom; sytuacja szkolna, problemy edukacyjne dzieci i sposoby radzenia sobie z nimi. [www.mbcenter.pl, Poradnik asystenta rodziny, s. 8]

Rozważając obszar społeczny, asystent rodziny obserwuje jak rodzina funkcjonuje w swoim środowisku lokalnym. Należy brać tutaj pod uwagę role jakie

pełnią poszczególni członkowie rodziny, więzi społeczne między nimi, bliższe i dalsze znajomości oraz częstota kontaktów z rodziną czy znajomymi. Asystent powinien zaobserwować jaki jest udział poszczególnych członków rodziny w różnych grupach społecznych. Taka wiedza może się przydać w późniejszej pracy z rodziną oraz w odkrywaniu uśpionych potencjałów jej członków. Fakt, iż rodzina była kiedyś aktywna społecznie, daje większe szanse wyjścia z trudnych sytuacji. Z pomocą asystenta rodziny można odnowić stare znajomości i postarać się, aby rodzina dysfunkcyjna z czasem mogła prawidłowo i samodzielnie funkcjonować w społeczeństwie.

Kolejnym krokiem w pracy asystenta rodziny, zgodnie z art. 15 ust. 1 Ustawy z dnia 9 czerwca 2011 roku jest opracowanie planu pracy z rodziną. Podstawową zasadą, na której powinien opierać się proces planowania pracy z rodziną jest dobrowolność, czyli konieczność wyrażenia przez rodzinę zgody na współpracę w toku dokonywania zmian, jak i na czynny udział rodziny w podejmowanych działaniach. Asystent rodziny jest zobowiązany informować członków rodziny dysfunkcyjnej o celu pomocy, jej zakresie i spodziewanych efektach, a także o koniecznym udziale jego osoby w pokonywaniu jej trudnej sytuacji rodzinnej [www.mbcenter.pl, Poradnik asystenta rodziny, s. 9]. W przypadku kiedy dobro i bezpieczeństwo małoletnich dzieci jest zagrożone, a rodzina odmawia zgody na współpracę z asystentem rodziny, dochodzi do podjęcia odpowiednich procedur związanych z umieszczeniem dzieci w placówkach opiekuńczo – wychowawczych.

Ważne jest, aby postawa asystenta w pracy z rodziną dysfunkcyjną była taktowna, otwarta, a zarazem aktywna. Rodzina musi mieć zapewnioną pełną dyskrecję i poufność. W budowaniu dobrego kontaktu z poszczególnymi członkami rodziny ważna jest umiejętność słuchania i okazywania zrozumienia. Aby nie zakłócić tych dobrych relacji, asystent rodziny powinien unikać nadmiernej oceny, pouczania czy moralizowania. Wszystko należy odpowiednio rozważyć, aby nie stracić już z na starcie możliwości nawiązania z rodziną właściwego kontaktu. Jednak asystent powinien pamiętać o tym, żeby nie zatrzeć pewnego dystansu pomiędzy sobą, a członkami rodziny, ponieważ jest on pracownikiem instytucji pomocy społecznej. W sytuacji, w której doszło do ostrych zaniedbań dzieci czy też przemocy fizycznej wobec dzieci, taka zasada mówiąca o dyskrecji czy poufności, nie może mieć miejsca. Asystent rodziny jest wówczas zobowiązany podjąć jak najszybsze działania, zmierzające do natychmiastowego wszczęcia odpowiednich procedur związanych z odebraniem dzieci rodzinie.

Asystent musi pokazać rodzinie, że potrafi udzielić konkretną pomoc. Jego osoba musi dać rodzinie poczucie akceptacji i przekonanie, że będzie ich adwokatem, że jego pomoc będzie użyteczna. Wszelkiego rodzaju kłopoty rodzin

często mają swoje podłoże w utrwalonym wizerunku wyuczonej bezradności, która uniemożliwia na początku partnerstwo, jednak włączenie od samego początku wszystkich członków rodziny do decydowania w swoich sprawach, ma zasadnicze znaczenie. Po pierwsze, w ten sposób asystent rodziny może okazać szacunek dla członków rodziny, której pomaga, a także wzmocnić w nich pozytywną więź. Stanowisko to jest ponadto zgodne z zasadą pomocniczości, która jest podstawą pracy socjalnej. Wznawiając w rodzinie wiarę we własne możliwości, tworzy się fundament pod odbudowywanie umiejętności samodzielnego rozwiązywania własnych problemów. Czynny udział poszczególnych członków rodziny w działaniach na rzecz poprawy swojej sytuacji jest również okazją do uczenia się na błędach, wzmacnianiem wytrwałości w pracy oraz poczuciem odpowiedzialności za życie własne i bliskich osób w rodzinie [www.mbcenter.pl, Poradnik asystenta rodziny, s. 9].

Efektem realizacji planu pracy z rodziną, powinna być integracja rodziny, wzmocnienie więzi emocjonalnych pomiędzy wszystkimi członkami rodziny, integracja rodziny ze środowiskiem w którym żyje, a także odbudowanie funkcji opiekuńczo – wychowawczej. Zanim jednak asystent rodziny przystąpi do realizacji planu pracy z rodziną, należy przyjąć pewne jego zasady tworzenia. Przedmiotem planowania są cele, metody realizacji tych celów, istotne zasoby, a także sposoby ich pozyskiwania, działania, miejsce i czas ich wykonywania.

Aby plan okazał się dobry i łatwy w realizacji, musi spełniać kilka warunków, do których zalicza się:

- realność planu – aby plan był prawdopodobny do zrealizowania, należy dobrze rozpoznać warunki w jakich działa rodzina i mieć pewność, że posiadane środki wystarczą do jego realizacji,
- wewnętrzna zgodność, spójność planu – wyznaczone cele nie powinny być sprzeczne ze sobą, nie powinny się wzajemnie wykluczać,
- operatywność – zrozumiałość planu, jego ścisłość i przejrzystość, dzięki której nadaje się on do wprowadzenia w życie zgodnie z przewidywanym wykorzystaniem środków, a także kierunkiem działania,
- terminowość – określenie czasu wykonania celu głównego i pośredniego,
- elastyczność – pozwalająca na realizację zamierzeń, nawet w przypadku zmiany warunków, z uwzględnieniem zawartych w nim różnych wariantów ewentualnych rozwiązań,
- kompletność – branie pod uwagę wszystkich koniecznych działań, prowadzących do realizacji celu,
- konkretność – określenie w ścisły i dokładny sposób celów, jakie mają być zrealizowane,

- perspektywiczność – umiejętność wybiegania w przyszłość połączona z uwzględnieniem różnic pomiędzy planami krótkookresowymi z długookresowymi, w taki sposób, aby nie były one ze sobą sprzeczne [www.mbcenter.pl, Poradnik asystenta rodziny, s. 11].

Praca asystenta rodziny polega w szczególności na realizacji planu pracy, który został zaakceptowany przez członków rodziny dysfunkcjonalnej. Oczywiście rzeczą jest, że bez zaspokojenia elementarnych potrzeb socjalnych takich jak: mieszkanie, jedzenie czy potrzeby fizjologiczne, nie da się wprowadzić żadnej zmiany w funkcjonowaniu rodziny. Należy jednak pamiętać, że poprzestanie na pomocy socjalnej, nie rozwiązuje istoty problemów rodziny, jakie wynikają z zaburzeń na płaszczyźnie psycho – społecznej. [www.mbcenter.pl, Poradnik asystenta rodziny, s. 11].

Rodziny, do których trafia asystent, są dotknięte zazwyczaj wieloma problemami, w tym problemami socjalnymi. Często takie rodziny zajmują małe mieszkania, które są zadłużone, a ponadto wymagające gruntownego remontu. Bywa również tak, że członkowie takiej rodziny z powodu zadłużeń nie mogą korzystać z mediów, bądź też korzystają z nich nielegalnie. Często nie starcza pieniędzy na zakup żywności, brakuje podstawowego wyposażenia, ubrań, środków higieny, zabawek czy szkolnych przyborów. Zdarza się, że rodzinę, w której członkowie chorują, nie stać na wykupienie koniecznych leków. Trudną sytuację wzmacnia fakt, iż nierzadkie i nieefektywne borykanie się z tymi problemami doprowadziło do utrwalenia pewnego przekonania o braku możliwości zmiany tej sytuacji. Jednak oferowane wsparcie ze strony asystenta rodziny może okazać się dobrym wyjściem z tych wszystkich trudnych sytuacji, w jakie została uwikłana rodzina.

Problemy rodziny dysfunkcjonalnej, dotyczące kwestii finansowych, mają swoje podłoże w braku zatrudnienia, a co za tym idzie, często w braku odpowiednich kwalifikacji zawodowych. Rolą asystenta rodziny będzie tutaj nie tylko pomoc w znalezieniu i utrzymaniu pracy, ale również motywowanie do podnoszenia kwalifikacji zawodowych poszczególnych członków rodziny. Udzielanie pomocy rodzinie w poprawie jej sytuacji życiowej, dotyczy także codziennego funkcjonowania gospodarstwa domowego, a więc np.: gospodarowania budżetem domowym, przygotowywania posiłków, sprzątnięcia, podziału obowiązków. Asystent rodziny realizując to zadanie nie może poprzestać na konsultacji i poradnictwie. Powinien on – razem z członkami rodziny – zająć się pracami związanymi z prowadzeniem gospodarstwa domowego. Jak zostało wspomniane wcześniej, asystent staje się członkiem rodziny, z którą współpracuje i dlatego jego praca musi być oparta również na działaniach praktycznych. Należy jednak pamiętać o tym, iż w tych działaniach mają brać

aktywny udział również członkowie rodziny. Asystent rodziny nie ma wyřęczać, a jedynie aktywizować i motywować rodzinę do działania, w celu przezwyciężenia trudnej sytuacji w jakiej się znalazła [www.mbcenter.pl, Poradnik asystenta rodziny, s. 11].

Mając na uwadze obszar opiekuńczo – wychowawczy asystent rodziny zgodnie z ustawą o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej jest zobowiązany do:

- udzielania pomocy rodzinom w rozwiązywaniu problemów psychologicznych i wychowawczych z dziećmi,
- motywowania do udziału w zajęciach grupowych dla rodziców, mających na celu kształtowanie prawidłowych wzorców rodzicielskich i umiejętności psychospołecznych,
- udzielania wsparcia dzieciom, w szczególności poprzez udział w zajęciach psychoedukacyjnych,
- prowadzenie indywidualnych konsultacji wychowawczych dla rodziców.

Kluczową przesłanką skierowania asystenta do rodziny jest jej niewłaściwy sposób wypełniania funkcji opiekuńczo – wychowawczej. W dobrze działającej rodzinie związek między rodzicami a dziećmi jest oparty na bliskości, intymności, miłości, szacunku i przyjaźni w realizowaniu wszystkich zadań. Załamaniem struktury rodziny mogą być różnego rodzaju uzależnienia, przemoc, wyuczona bezradność czy choroba. Problemy wychowawcze z dziećmi pojawiają się jako objaw i skutek tych zjawisk.

Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej wskazuje możliwości zajęć o charakterze psychoedukacyjnym, jakie asystent rodziny może zaproponować. Zajęć tego typu należy szukać w placówkach wsparcia dziennego, w szkołach, stowarzyszeniach czy też w poradniach psychologiczno – pedagogicznych. Celem zajęć psychoedukacyjnych jest:

- rozszerzenie kompetencji z zakresu umiejętności psychospołecznych,
- zwiększenie motywacji do nauki,
- rozwijanie mocnych stron uczestników,
- zapobieganie uzależnieniom i agresji,
- radzenie sobie w sytuacjach trudnych [www.mbcenter.pl, Poradnik asystenta rodziny, s. 14-15].

Ustawa zobowiązuje asystenta rodziny do udzielania rodzicom indywidualnych konsultacji wychowawczych oraz motywowania ich do brania udziału w zajęciach grupowych dla rodziców, w celu kształtowania prawidłowych wzorców rodzicielskich oraz rozwinięcia umiejętności psychospołecznych. Ważną przy realizacji tych zadań jest partnerska postawa asystenta rodziny.

Rodzina dysfunkcyjna żyje na marginesie społecznym. Często wstyd i poczucie bycia gorszym od innych, izoluje ją. Nie uczestniczy ona w życiu społeczności lokalnej, nie rozwija swoich zainteresowań, nie bierze udziału w kulturze. Asystent rodzinny jest osobą, która ma pomóc takiej rodzinie w rozwinięciu jej społecznej aktywności, integracji ze środowiskiem oraz rodziną i znajomymi.

Zakres otrzymywanych przez asystentów rodziny zadań w różnych placówkach mógł być odmienny. W jednych placówkach asystenci prowadzili pracę socjalną oraz terapeutyczną, w innych socjalno – wychowawczą pełnili rolę trenera, uczącego umiejętności prowadzenia gospodarstwa domowego, pomagali w realizacji zaległych spraw urzędowych, motywowali klienta do podjęcia terapii, jak również podnoszenia kwalifikacji i aktywności zawodowej. Asystent rodziny pomagał rozwiązywać konflikty wewnątrzrodzinne, a nawet prowadził edukację w zakresie umiejętności opiekuńczo - wychowawczych.

Najczęściej proponowaną przez asystenta metodą pracy z rodziną była metoda prowadzona poprzez indywidualny przypadek. Opisy tej metody kolejno zawierają: diagnozę przypadku, opracowanie planu postępowania z przypadkiem, prowadzenie przypadku według opracowanego planu oraz zakończenie. [Krasiejko Toruń 2011]

Asystent rodziny w swojej pracy najczęściej stosuje:

- wspieranie,
- wyjaśnianie,
- podnoszenie poczucia własnej wartości,
- rozwijanie umiejętności rozumienia siebie oraz rozwiązywania problemów i podejmowania decyzji,
- informowanie, poradę, trening, działania wychowawcze, wzmacnianie, modelowanie, przydzielanie zadań, pomoc materialną, rozszerzenie sieci kontaktów, ujawnienie możliwości, współpracę z innymi służbami społecznymi.

Praca z rodziną ma charakter socjalno-wychowawczy z elementami pracy opiekuńczej oraz kulturalno - oświatowej. Natomiast jeśli chodzi o organizację pracy asystenta, obejmował on zazwyczaj wsparciem od 2 do 7 rodzin, które zostały zgłoszone do projektu przez pracownika socjalnego, szkołę lub kuratora. Do dokumentów, które wypełniał albo tworzył asystent rodziny należały m.in.: kontrakt socjalny, plan pracy z rodziną oraz miesięczne sprawozdania z działań wykonanych z rodziną lub na jej rzecz. Ograniczono dokumentację na rzecz przeznaczenia czasu na pracę z rodziną.

Wśród największych sukcesów wskazywanych przez instytucje, które realizują asystenturę można wymienić:

- pozostawienie dzieci w rodzinach naturalnych,
- usamodzielnienie się rodziny,
- rozwinięcie umiejętności opiekuńczo - wychowawczej,
- rozwinięcie umiejętności prowadzenia gospodarstwa domowego,
- utrzymanie trzeźwości oraz ograniczenie spożycia alkoholu w rodzinach,
- podjęcie i utrzymanie zatrudnienia przez co najmniej jedną osobę w rodzinie,
- gotowość do podjęcia pracy przez członków rodziny,
- promocję dzieci do kolejnych klas,
- uregulowanie spraw sądowych i urzędowych,
- wykonanie specjalistycznych badań lekarskich,
- wzrost samooceny klientów, poczucia sprawstwa i wiary we własne siły, nabycie umiejętności radzenia sobie z trudnymi sytuacjami,
- przełamywanie oporu uczestników do podejmowania zmian sytuacji życiowej,
- samodzielność członków rodziny, poczucie kontroli nad własnym życiem.

Większość placówek poszerzyła swą działalność zatrudniając większą liczbę asystentów i obejmując wsparciem coraz więcej rodzin. W latach 2006 - 2011 wprowadzono zmiany w działaniach asystenta rodziny, którzy domagali się:

- wyodrębnienia zespołu asystentów,
- samodzielności w pracy asystenta rodziny, który mógłby spisywać plan pracy z rodziną,
- większej pozycji asystenta rodziny w danym ośrodku pomocy społecznej,
- zadaniowego czasu pracy, aby mógł spotykać się z rodziną i realizować z nią zadania w godzinach popołudniowych,
- supervizję, szkolenia z zakresu mediacji i metod stymulowania motywacji wewnętrznej klienta do zmiany,
- informowanie pracowników socjalnych i innych służb społecznych o roli i zakresie zadań asystenta rodziny,
- wsparcie innych służb społecznych w pracy z rodziną,
- dostosowanie długości czasu, metod i tempa pracy do potrzeb i możliwości rodziny,
- możliwość kontynuacji działań,
- odpowiednie warunki pracy, tj.: bilety miesięczne, telefon komórkowy, dostęp do komputera.

4. Asystent rodziny a pracownik socjalny

Aby stworzyć i zapewnić dziecku dorastającemu w rodzinie dysfunkcyjnej odpowiednie warunki rozwoju, konieczne jest wsparcie i profesjonalna pomoc. Rodzina posiadająca trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo - wychowawczej, jest obszarem współpracy asystenta rodziny oraz pracownika socjalnego.

Szukając płaszczyzny współpracy między pracownikiem socjalnym i asystentem rodziny, zwrócić należy uwagę na fakt, iż zadania pracownika socjalnego określa ustawa o pomocy społecznej oraz dwudziestoletnia praktyka w prowadzeniu pracy socjalnej z dziećmi, z rodzinami, które mają problemy opiekuńczo-wychowawcze. Z kolei asystent rodziny to bardzo młoda profesja. Łagowska [2010] podaje, że działania pracowników socjalnych są skierowane na wzmacnianie metod jakościowych w wykonywaniu pracy socjalnej z rodzinami posiadającymi liczne problemy. Pojawiła się potrzeba znalezienia nowej formy pracy, takiej która pozwoli jednostkom pokonać problem, a następnie się usamodzielnąć. I tak ośrodki pomocy społecznej utworzyły zawód asystenta rodziny. Łagowska zwraca uwagę, że pracownicy socjalni z powodu dużej liczby klientów i bardzo dużej liczby ich problemów, wypełniania wielu formalności, nie są w stanie dokładnie przeanalizować ich problemy, a tym samym odpowiednio im pomóc.

Wyrwich – Hejduk [2012] mówi o asystencie rodziny jako o prawej ręce, czyli osobie towarzyszącej (pomagającej) w jakimś działaniu. Podobnie, jak twierdzi autorka, postrzegana funkcja asystenta rodziny z punktu widzenia pracy socjalnej. Jest on osobą, która towarzyszy klientowi w podjęciu działań, które zmierzają w kierunku poprawy sytuacji, będącej źródłem problemów. Asystent, wykorzystując w pracy możliwości tkwiące w całej rodzinie, zachęca i motywuje do zmiany. Dzięki asystowaniu, posiadającej problemy rodzinie, pomaga jej pokonać trudności, opierając się na zasobach tkwiących w rodzinie.

Zdaniem Żukiewicza [2011, s. 83] w przestrzeni współpracy między pracownikiem socjalnym i asystentem rodziny stosuje się metodę towarzyszenia. Spośród dwóch kategorii (X i Y) pracy pracownika socjalnego z asystentem rodziny, które powstały w ośrodkach pomocy społecznej:

- Kategoria X, charakteryzuje się specjalistyczną pracą socjalną, metodą towarzyszenia, która polega na tym, że jeden pracownik prowadzi pracę socjalną, połączoną z przyznawaniem świadczeń, a drugim jest asystent rodziny. Oznacza to, że pracownik socjalny po przeprowadzonej diagnozie i podpisaniu kontraktu socjalnego, kieruje rodzinę do asystenta, który przejmuje pracę na

wszystkich szczeblach metodycznego działania. Współpraca pracownika socjalnego i asystenta rodziny w tej kategorii jest ograniczona jedynie do wstępnej fazy, w której asystent otrzymuje informację o rodzinie. Asystent rodziny jest w tej kategorii koordynatorem działań na rzecz poprawy funkcjonowania danej rodziny.

- Kategoria Y, charakteryzuje się tym, że z rodziną pracuje pracownik socjalny, natomiast asystent rodziny wykonuje na rzecz rodziny usługi, takie jak: pomoc w nabywaniu umiejętności, niezbędnych w celu wywiązywania się z obowiązków opiekuńczo - wychowawczych czy w zaspokojenia potrzeb dziecka. Zatem pracownik socjalny prowadzi pracę socjalną w pełnym zakresie, a asystent rodziny w zależności od usługi, może działać w jednej w dwóch ról: opiekuna, który jest trenerem umiejętności funkcjonowania w życiu codziennym lub terapeuty, czyli trenera umiejętności psychospołecznych, który daje wsparcie w procesie budowania prawidłowych relacji w rodzinie.

W kategorii Y możliwa jest szersza współpraca obu specjalistów, polegająca na:

- współpracy w początkowym okresie pracy asystenta rodziny z rodziną, czyli: przekazanie informacji o rodzinie, wspólna pierwsza wizyta w środowisku, wspólne ustalenie z rodziną zakresu działań asystenta;

- współpracy bieżącej, polegającej na wymianie informacji i ewentualnych wspólnych działań na rzecz rodziny;

- wspólnej ewaluacji i ocenie zmian w rodzinie

W kategorii Y koordynatorem działań jest pracownik socjalny.

Ustawa z 9 czerwca 2011 roku wymusza reorganizację obecnego systemu działającego w obrębie systemu opieki wobec dziecka i rodziny w ramach systemu pomocy społecznej. W Ustawie określa się rodzaje pomocy, które może otrzymać rodzina posiadająca trudności w funkcjonowaniu życia codziennego [Żukiewicz 2011, s. 88].

Żukiewicz [2011] porównuje działalność pracownika socjalnego oraz asystenta rodziny, wskazując, że pracownik socjalny podejmuje metodyczne działania na podstawie znajomości obszernej literatury oraz wieloletniej praktyki, natomiast stwierdza brak metodycznego działania u asystenta rodziny. Kontynuując porównanie zauważa, że nie zagwarantowano ustawowo maksymalnego indywidualnego obciążenia pracą pracownika socjalnego. Ustawa określa jedynie wskaźniki zatrudnienia w ośrodku pomocy społecznej. Istotne jest jednak to, że pracownik socjalny poza wykonywaniem pracy socjalnej, ma również inne obowiązki, z których najbardziej czasochłonnym jest prowadzenie postępowania w sprawach świadczeń pomocy społecznej. Z kolei asystentowi rodziny zapewniono ustawowo maksymalne indywidualne obciążenie pracą,

czyli liczba rodzin, w których prowadzi on pracę jest uzależniona od stopnia jego przygotowania i doświadczenia zawodowego oraz stopnia trudności wykonywanych zadań, jednak łącznie liczba rodzin, którymi pracuje nie może przekroczyć 20 [Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, art.15 ust.4]. Pracownik socjalny ma ponadto jasno określone kwalifikacje zawodowe, stworzony system szkolnictwa, czyli odrębny kierunek studiów wyższych, który przygotowuje kadry pracowników socjalnych, ma stworzone możliwości doskonalenia zawodowego, jak również możliwość specjalizacji i szkolenia w tym w zakresie asystenta rodzinnego. Asystenta rodziny dotyczą jedynie bardzo ogólne kryteria zawodowe.

Pracownicy socjalni, pracujący na danym terenie, po zapoznania się z trudnymi sytuacjami rodzin, a następnie po analizie wyników przeprowadzonego wywiadu środowiskowego dotyczącego danej rodziny, mogą wnioskować o udzielenie jej pomocy i wsparcia, wnioskując o przydzielenie przez kierownika ośrodka pomocy społecznej asystenta rodziny. Zatem rola pracownika socjalnego jest ograniczona do sporządzenia diagnozy, w wyniku której zapada decyzja o przydzieleniu rodzinie asystenta rodziny. Ponieważ zakres działań asystenta rodziny jest rozbieżny od omawianych kategorii, koniecznym stało się wypracowanie nowej kategorii działania przez ośrodki pomocy społecznej. Pojawia się zatem kategoria Z, czyli nowy specjalista, który nie może być pracownikiem socjalnym. Zatem, pracownik socjalny bierze udział w fazie diagnozowania rodziny, a w kolejnej fazie współpracę z rodziną przejmuje asystent rodziny. Rola pracownika socjalnego w fazie tej ogranicza się jedynie do konsultacji podczas opracowywania planu działania.

Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 roku nie uwzględnia współpracy powyższych specjalistów w formie systemowej, w kolejnych fazach pracy z rodziną. Współpraca pomiędzy pracownikiem socjalnym a asystentem rodziny, odbywa się na zasadach ogólnych, podobnie jak współpraca z jednostkami administracyjnymi. Brak możliwości wykorzystania doświadczeń z poprzednich kategorii może nastęrczyć dodatkowych problemów we współpracy asystenta rodziny i pracownika socjalnego oraz negatywnie wpłynąć na skuteczność działania nowego systemu.

Kantowicz i Olubiński [2003] wśród ról pełnionych przez pracownika socjalnego wymieniają role: badacza, planisty, konsultanta, superwizora, administratora, nauczyciela, kierownika, adwokata, zarządzającego przypadkiem, pośrednika, arbitra, negocjatora, mediatora, terapeutę, doradcę, osoby kierującej.

Liczne role, w jakie wchodzi w swojej codziennej pracy pracownik socjalny, zależą od samego klienta, od tego z jakim problemem się on zmagają i czego oczekuje od profesjonalisty. Pracownik socjalny powinien być w swojej pracy elastyczny, aby bez przeszkód przechodzić z jednej roli do drugiej i w sposób zrozumiały dla klienta odsyłać do właściwych źródeł pomocy.

Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, włącza do systemu pomocy społecznej funkcję asystenta rodziny, który jest nowym rozwiązaniem i ma spełniać odmienną rolę od pracownika socjalnego. Asystent rodziny ma być bliżej rodziny i jej problemów, wspierając ją w rytmie życia codziennego, dzięki elastyczności swojego czasu pracy. Rola asystenta rodziny ma polegać na niesieniu pomocy rodzinom dysfunkcyjnym w rozwiązywaniu problemów opiekuńczo – wychowawczych, socjalnych, w tym w prowadzeniu gospodarstwa domowego oraz planowaniu wydatków, a także innych obowiązkach, jakie powinni wypełniać rodzice względem swoich dzieci. Potrzeba zatrudnienia asystenta rodziny ustaje w momencie uzyskania przez rodzinę umiejętności samodzielnego, prawidłowego wypełniania obowiązków opiekuńczo – wychowawczych, a także radzenia sobie z problemami życia codziennego [www.mbcenter.pl, Poradnik asystenta rodziny, s. 2].

Asystent rodziny staje się w pewnym sensie członkiem rodziny, zagrożonej wykluczeniem społecznym. Jego zadaniem jest wypracowanie u wszystkich członków rodziny, z którą będzie pracował, zmiany ich stosunku do własnej sprawności, podniesienia ich samooceny, pobudzenia w nich wiary we własne możliwości, a także pomocy w wykonywaniu najprostszych czynności związanych z prowadzeniem gospodarstwa domowego. Głównym celem jego pracy jest przede wszystkim pomoc rodzinie w zachowaniu jej integralności, przeciwdziałanie konieczności umieszczenia dzieci w placówkach opiekuńczo – wychowawczych lub rodzinach zastępczych, poprzez pomoc w osiągnięciu przez rodzinę podstawowego poziomu stabilności życiowej, która da możliwość wychowywania dzieci. Praca asystenta rodziny powinna być pobudką ku rozwojowi kompetencji wszystkich członków rodziny, zarówno rodziców jak i dzieci. Będzie to sprzyjać podejściu do rodziny i jej problemów w sposób indywidualny. [www.mbcenter.pl, Poradnik asystenta rodziny, s. 2]. W najgorszym przypadku, jeśli dzieci zostaną umieszczone w placówce opiekuńczo – wychowawczej lub rodzinie zastępczej, praca asystenta będzie polegała również na współpracy z tego typu instytucjami sprawującymi pieczę zastępczą, a także sądem.

Można zatem stwierdzić, że specyfika pracy asystenta rodziny różni się znacznie od zawodu pracownika socjalnego. Obie profesje wymagają wcho-

dzenia w różne role zawodowe, znajomości podstawowej wiedzy z różnych dziedzin nauk pedagogicznych oraz wrażliwości na ludzką krzywdę. Jednak praca asystenta rodziny wymaga od niego wejścia w prywatne środowisko jego podopiecznych i bycia z nimi na co dzień, wspierając i pomagając im w przezwyciężaniu napotykanymi trudnościami życiowymi.

5. Współpraca asystenta rodziny z innymi podmiotami na rzecz dziecka i rodziny

Podobnie jak w innych profesjach działających na rzecz drugiego człowieka, tak i w zawodzie asystenta rodziny, istotna jest współpraca z innymi jednostkami i organizacjami. Współpraca taka ułatwia i w pewien sposób ukierunkowuje do podjęcia odpowiednich kroków w celu udzielenia wsparcia i pomocy rodzinie dysfunkcyjnej.

Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, nakłada na asystenta zadanie współpracy z innymi podmiotami działającymi na rzecz dziecka i rodziny. W pracy z rodziną dysfunkcyjną istotna jest koordynacja działań wszystkich instytucji oraz służb, jakie zostały powołane do wspierania rodziny, których pomoc, zdaniem asystenta rodziny, jest niezbędna [www.mbcenter.pl, Poradnik asystenta rodziny, s. 15].

Zgodnie z art. 15 ust. 1 pkt 18 ustawy, do zadań asystenta rodziny należy między innymi „współpraca z jednostkami administracji rządowej i samorządowej, właściwymi organizacjami pozarządowymi oraz innymi podmiotami i osobami specjalizującymi się w działaniach na rzecz dziecka i rodziny”, jak również „współpraca z zespołem interdyscyplinarnym lub grupą roboczą, o których mowa w art. 9a ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie [Dz. U. Nr 180, poz. 1493, z 2009 r. Nr 206, poz. 1589 oraz z 2010 r. Nr 28, poz. 146 i Nr 125, poz. 842] lub innymi podmiotami, których pomoc przy wykonywaniu zadań uzna za niezbędną”. To z jaką jednostką asystent będzie współpracował, zależy od specyfiki rodziny, znajdującej się pod jego pieczę, oraz od rodzaju występujących dysfunkcji. Taka współpraca jest jednak bardzo ważna, gdyż asystent często nie jest w stanie samodzielnie rozwiązać danego problemu.

Wspomniany zespół interdyscyplinarny składa się na służby zainteresowane rozwiązaniem problemu danej rodziny, w szczególności są to: asystent

rodziny, pracownik socjalny, przedstawiciel instytucji oświatowych, przedstawiciel policji, kurator sądowy, a także inne osoby w zależności od rodzaju problemów oraz kompetencji i możliwości poszczególnych instytucji i organizacji. Asystent rodziny wraz z zespołem interdyscyplinarnym dokonuje diagnozy trudności, jakie występują w rodzinie, a także dopełnia okresowej oceny sytuacji tej rodziny [www.mbcenter.pl, Poradnik asystenta rodziny, s. 16]. Dla efektywniejszej pracy asystent rodziny powinien korzystać z ofert jednostek administracji rządowej i samorządowej, organizacji pozarządowych oraz innych podmiotów i specjalistów w działaniach na rzecz dziecka i rodziny, jakie funkcjonują na jego terenie.

Celem współpracy asystenta z innymi pracownikami służb społecznych jest harmonizowanie wysiłków wszystkich osób, które podejmują działania adresowane do danej rodziny dysfunkcyjnej. Spotkania takie wyznaczają granice i ramy działań poszczególnych osób, które polegają na wspólnym opracowywaniu analizy i oceny sytuacji rodziny oraz planu działania.

Współpraca asystenta rodziny z innymi jednostkami i organizacjami pozwala mu na lepsze wypełnianie obowiązków, jakie do niego należą i kierowanie poszczególnych członków rodziny do odpowiednich specjalistów. Często kontakt asystenta z dalszymi krewnymi rodziny z którą pracuje, może w pewien sposób nakreślić inny obraz tej rodziny. Krewni mogą znać odmienne i dość istotne w całej sprawie fakty, będące niezbędnymi w rozwiązywaniu problemów rodziny dysfunkcyjnej. Należy stwierdzić, że asystent rodziny nie należy do zawodów łatwych i przyjemnych, lecz tych, które są zagrożone wczesnym wypaleniem zawodowym. Nigdy nie można mieć pewności tego, że rodzina dysfunkcyjna będzie gotowa do podjęcia współpracy z asystentem lub nie będzie sprawiać większych problemów w późniejszym czasie. Asystent rodziny musi być przygotowany na każdą sytuację nawet tą, która okaże się naprawdę beznadziejna. Ważne jest, aby podchodzić do każdej jednostki indywidualnie, w sposób nie uwłaczający jej godności. Nie da się ukryć, że zawód asystenta rodziny wymaga ogromnej wiedzy, umiejętności, odwagi oraz niekiedy trzeba stawić czoła różnym problemom. Jednak w tym wszystkim kryje się również pewnego rodzaju piękno, dotyczące służby drugiemu człowiekowi.

Zdaniem Wyrwich – Hejduk [2012], przykładem alternatywnej metodyki pracy socjalnej jest Podejście Skoncentrowane na Rozwiązaniach [Krasiejko 2011, s.16], które może stanowić model dla pracy asystenta rodziny. Przedstawiana koncepcja jest jednym z modeli początkowo podejmowanym w terapii rodzinnej, a obecnie również cenionym i coraz chętniej stosowanym w pracy socjalnej. Podejście Skoncentrowane na Rozwiązaniach zyskało uznanie

na całym świecie, również w naszym kraju. Na niektórych uczelniach, np. Akademii J. Długosza w Częstochowie czy w Kolegium Pracowników Służb Społecznych w Bielsku Białej, Podejście Skoncentrowane na Rozwiązaniach jest realizowane w ramach treści programowych przedmiotu: metodyka pracy socjalnej oraz warsztaty pracy socjalnej, które wchodzą w zakres kierunku Praca socjalna oraz oddzielnego przedmiotu. [Krasiejko 2011, s. 19]

Podsumowując

Uczeni zajmujący się badaniem rodziny, nie mają wątpliwości, że jest ona jedynym i niezastąpionym środowiskiem, zapewniającym prawidłowy rozwój dziecka. Zadań takich nie spełni jednak rodzina dysfunkcyjna. Szukano zatem takich rozwiązań, takich sposobów pracy z rodziną, które pozwoliłyby, dzięki uruchomieniu tkwiących w niej potencjałów, na pozostawienie dzieci w środowisku rodzinnym i możliwość ich dalszego, prawidłowego rozwoju.

Efektem tych rozwiązań jest wprowadzenie do systemu wsparcia rodzin nowej roli, czyli asystenta rodziny.

Bibliografia:

1. Auleytner J., (2002), *Polityka społeczna czyli ujarzmiwanie chaosu socjalnego*, WSP TWP, Warszawa.
2. Badora S., Czeredrecka B., Marec D. (2001), *Rodzina i formy jej wspomagania*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
3. Balcerzak - Paradowska B. (2004), *Rodzina, polityka rodzinna na przełomie wieków*, IPISS, Warszawa.
4. Beckett C., (2010), *Podstawy teorii dla praktyków pracy socjalnej*, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa.
5. Błędowski P., Poraszka W. (1996), *Polityka społeczna w gminie, Wybór przepisów*, Warszawa.
6. Cudak H., (2009), *Opieka nad dzieckiem we współczesnej rodzinie polskiej*, w: R. Stojecka – Zuber, A. Róg (red.), *System opieki i pomocy – założenia a rzeczywistość*, Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Prof. S. Tarnowskiego, Tarnobrzeg.
7. Czekaj K., Gorchach, Leśniak K.M. (1996), *Labirynty współczesnego społeczeństwa*, Wydawnictwo Interart, Warszawa 1996.
8. Dębska – Cenian A., (2011), *Asystowanie – rozważania na temat istoty tego silnie zindywidualizowanego wsparcia*, w: M. Szpunar (red), *Asystentura rodziny nowatorska metoda pomocy społecznej w Polsce*, Wydawca Miejski Ośrodek Pomocy społecznej w Gdyni, Gdynia.
9. Doniec R., (2001), *Dziecko jako wartość w kontekście przemian społeczno – moralnych rodziny wielkomiejskiej – analiza międzygeneracyjna*, w: H. Cudak (red.) *Socjalizacja i wychowanie we współczesnych rodzinach polskich*, Piotrków Trybunalski, Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie przy Akademii Świętokrzyskiej, Piotrków Trybunalski.
10. Dunajska A., Dunajska D., Klein B. (2011), *Asystentura w pomocy społecznej*, Verlag Dashofer, Warszawa.
11. Dyczewski L., (1994), *Rodzina, społeczeństwo, państwo*, Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin.
12. Grewiński M., (2011), *Od systemu opieki przez politykę pomocy do aktywizacji i integracji społecznej w Polsce*, w: M. Grewiński, J. Krzyszkowski, (red.), *Współczesne tendencje w pomocy społecznej i pracy socjalnej*, Mazowieckie Centrum Polityki Społecznej, Warszawa.
13. Hryniewicz J., (2004), *Zakres i kierunki zmian w pomocy społecznej* w: M. Rymśa (red.), *Reformy społeczne – bilans dekady*, WSP TWP, Warszawa.

14. Kantowicz E., (2001), *Elementy teorii i praktyki pracy socjalnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko – Mazurskiego, Olsztyn.
15. Kantowicz E., Olubiński A., (2003), *Działanie społeczne w pracy socjalnej na progu XXI wieku*, Wydawnictwo Edukacyjne Akapit, Toruń.
16. Kaźmierczak T., (2003), *Ocena rządowego projektu o pomocy społecznej*, ISP, „Analizy i Opinie” nr 17.
17. Kotlarska-Michalska A., (2011), *Praca socjalna w rodzinie, z rodziną dla rodziny w perspektywie ról zawodowych pracownika socjalnego i asystenta rodziny*, w: A. Żukiewicz (red.), *Asystent rodzinny. Nowy zawód i nowa usługa w systemie wspierania rodzin. Od opieki do wsparcia*, red. Impuls, Kraków.
18. Kozaczuk L., (1999), *Terapia zajęciowa w domach pomocy społecznej : przewodnik metodyczny*, „Śląsk”, Katowice.
19. Krasiejko I., (2011), *Rola asystenta rodziny*, w: D. Trawkowska (red.), *Pomoc społeczna wobec rodzin, Interdyscyplinarne rozważania o publicznej trosce o dziecko i rodzinę*, Akapit, Toruń.
20. Krasiejko I., (2010), *Metodyka działania asystenta rodziny. Podejście skoncentrowane na rozwiązaniach w pracy socjalnej*, Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”, Katowice.
21. Krasiejko I., (2011), *Praca socjalna w praktyce asystenta rodziny. Przykład podejścia Skoncentrowanego na Rozwiązaniach*, Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”, Katowice.
22. Krzyszkowski J., (2005), *Między państwem opiekuńczym a opiekuńczym społeczeństwem*, Łódź.
23. Książkowski M. (2011), *Dokąd zmierza polityka społeczna*, w: *Problemy polityki społecznej*, Warszawa.
24. Kurzynowski A., (1999), *Polityka społeczna globalna i lokalna. Pożądane relacje*, [w:] A. Kurzynowski (red.), *Polityka społeczna globalna i lokalna*, SGH, Instytut Gospodarstwa Społecznego, Warszawa.
25. Lalak D., Pilch T. (red.), (1999) *Elementarne pojęcia pedagogiki społecznej i pracy socjalnej*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa.
26. Lisota J., (2011), *Asystentura rodzin – nowa forma pracy środowiskowej*, Świat Problemów, nr 7, s. 1–3.
27. Łągowska K., (2010), *Asystent rodziny jako nowa metoda pracy pomocy społecznej w Polsce* [w:] M. Szpunar (red.), *Asystentura rodziny. Nowatorska metoda pomocy społecznej w Polsce*, MOPS, Gdynia.
28. Malinowski J.A., (2011), *Role, funkcje i zadania asystenta rodzinnego*, w: A. Żukiewicz (red.), *Asystent rodzinny. Nowy zawód i nowa usługa w systemie wspierania rodzin. Od opieki do wsparcia*, Impuls, Kraków.

29. Marynowicz – Hetka E., (2006), *Pedagogika społeczna 1. Podręcznik akademicki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
30. Olszewska – Baka G., Pytka L. (1999), Wprowadzenie, w: G. Olszewska – Baka, L. Pytka (red.), *Pomoc rodzinie*, Wydawnictwo eRBe, Białystok.
31. A. Olubiński, (2004), *Praca socjalna. Aspekty humanistyczne i pedagogiczne. Teoria i praktyka*, Wydawnictwo edukacyjne Akapit, Toruń.
32. Pospiszyl I., (1999), *Razem przeciw przemocy*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa.
33. Skidmore R.A., Thackeray M.G., (1996), *Wprowadzenie do pracy socjalnej*, Przeł. T. Stanek, Wydawnictwo Interart, Warszawa.
34. Szczepkowski J., (2010), *Praca socjalna. Podejście Skoncentrowane na Rozwiązaniach*, Wydawnictwo Edukacyjne AKAPIT, Toruń.
35. Trawkowska D., (2003), *Role zawodowe pracowników socjalnych w teoriach socjologicznych i praktyce badawczej*, w: K. Marzec- Holka (red.), *Pomoc społeczna. Praca socjalna. Teoria i praktyka*, t.1, Ab im. Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz.
36. Tyszka Z., (1996), *Poznańska szkoła socjologicznych badań nad rodziną - rekapitulacja, uzupełnienie, stan aktualny*, „Roczniki socjologii Rodziny”, tom VIII.
37. Wyrwich – Hejduk E., (2012), *Asystent w pracy socjalnej z rodziną*, w: A. Kwak, E. Wyrwich – Hejduk, *W kręgu zagadnień pracy socjalnej*, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa.
38. Zalewski D., (2005), *Opieka i pomoc społeczna – dynamika instytucji*, Warszawa.
39. Żukiewicz A., (2011), *Asystent rodzinny: profesja i pomoc. Odniesienia do etycznych aspektów integracji w życie rodzinne*, w: A. Żukiewicz (red.), *Asystent rodzinny. Nowy zawód i nowa usługa w systemie wspierania rodzin. Od opieki do wsparcia*, Impuls, Kraków.
40. Żukiewicz A., (2011), *Asystent rodzinny. Nowy zawód i nowa usługa w systemie wspierania rodzin. Od opieki do wsparcia*, Impuls, Kraków.

Rozporządzenia i ustawy:

Ustawa z dnia 29 grudnia 1989 roku o zatrudnieniu (Dz. U. Nr 75, poz.446)

Ustawa z dnia 29 listopada 1990 roku o pomocy społecznej,

Ustawa z dnia 29 listopada 1990 roku o pomocy społecznej. (Dz. U. 2004, Nr 64, poz. 593)

Ustawa o pomocy społecznej z 29 listopada 1990 roku (Dz. U. 2004, Nr 64, poz. 593)

Ustawa z dnia 14 kwietnia.2003 roku o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. z 2003r. Nr 96, poz. 873)

Ustawa z dnia 13 kwietnia 2003 roku o zatrudnieniu socjalnym (Dz. U. z 2003r. Nr 122, poz. 1143)

Ustawa z dnia 27 czerwca 2003 roku o rencie socjalnej (Dz. U. z 2003r. Nr 135, poz. 12680)

Ustawa z dnia 28 listopada 2003 roku o świadczeniach rodzinnych (Dz. U. z 2003r. Nr 228, poz. 2255)

Ustawa z dnia 12 marca 2004 roku o pomocy społecznej

Ustawa z dnia 12 marca .2004 roku o pomocy społecznej (Dz. U. z 2004r. Nr 64, poz. 593)

Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej

Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, (Dz.U.Nr149, poz.887 art.17 ust.1, 2, 3, 4)

[Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, Dz.U.Nr149, poz.887 art.12 ust.1 pkt 1.]

[Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, Dz.U.Nr149, poz.887 art. 16 ust.1 pkt. 1, 2, 3]

[Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, Dz.U.Nr149, poz.887 art. 16 ust. 3]

[Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej Dz.U.Nr149, poz.887 art.15 ust.1 pkt.1-19]

Program Polityki Rodzinnej, Druk Sejmowy nr2434 z dnia 10.06.1997r.

Polityka Prorodzinna Państwa, Druk Sejmowy nr 1522, z dnia 16.11.1999r.,
Strategia Polityki Społecznej na lata 2007-2013, Ministerstwo Polityki Społecznej, Warszawa 2005, s.4

Założenia projektu ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej nad dzieckiem, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2008 r.,
<http://www.mpips.gov.pl>

Uchwała Rady Ministrów z dnia 25.09.2006r. w sprawie „ Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie”.

www.samorzad.infor.pl

www.mbcenter.pl, Poradnik asystenta rodziny

www.edukacja.ibe.edu.pl/artykuly/04_2011/Szarota_4.2011.pdf]